

ΤΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πεντακισχίλια πεντακόσια καὶ ὡκτὼ ἔτη πρὸ τῆς εἰς τὸν κόσμον ἐλεύσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος παραδέχεται κτισθέντα τὸν κόσμον ἡ κατὰ τὴν Γραφὴν χρονολογία. Ἡ ἐπιστήμη ἐπὶ μακροὺς αἰώνας δὲν ἡμειούσησε τὴν χρονολογίαν ταύτην, στηριζομένην εἰς τὴν ἀκλόνητον πίστιν τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅτε ἐγένετο τὸ ἀληθῶς γιγάντειον ἀλμα, δι' οὐδὲν ἔρευνα ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς πίστεως καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀφεῖσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸ ἔμβλημα «πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα». Ἐλαθεν ὡς ἴδιον ἐσυτῆς τὸ «ἐρευνάτε τὰς γραφὰς», νέα γεγονότα, νέοι ἀριθμοὶ παρουσιάσθησαν καὶ ἀνάγκην. Ἡ ἐπιστήμη ἔταμε νέας ὅδους καὶ ἦν ἡμέραν, παύσασα νάκολουθῇ τὴν παράδοσιν ἀνεξελέγκτως, ἐξήτησε νὰ ἔξετάσῃ τὴν μαρτυρίαν ἐκείνης διὰ τῆς μαρτυρίας τῶν ἴδιων ὄφθαλμῶν καὶ ὥτων, διὰ τῆς αὐτοψίας καὶ τοῦ αὐτηκόου. Ὑποκαταστήσασα δὲ εἰς τὴν παράδοσιν τὴν ἐξέλεγξιν τῆς φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν δυνάμεων διὰ τοῦ μικροσκοπίου, τοῦ τηλεσκοπίου, τοῦ πειράματος, εὑρέθη ἐνώπιον πορισμάτων νέων, ἐκπληκτικῶν πολλάκις, ἀτινα μένουσιν οὐχ ἡττον δι' αὐτὴν νέα αἰνίγματα, ἐπειδὴ δὲν ἔγει ἡ ἐπιστήμη πάντοτε τὴν ἀξίωσιν διὰ δύναται διὰ τῶν πειρωρισμένων αὐτῆς ἀριθμῶν καὶ τῶν πεπερασμένων παρατηρήσεων νὰ λύσῃ τὸ μέγα καὶ δυσεπίλυτον καὶ εἰς ἀνθρωπίνους ἐρεύνας ἀκατανόητον πρόβλημα τῆς θείας δημιουργίας. Δὲν ἦτο δὲ καὶ δὲν εἶνε ἀσέβεια ἡ κατόπτευσις αὖτη τῶν μυστηρίων τῶν σπλάγ-

χνων τῆς γῆς καὶ τῶν πυθμένων τῆς θαλάσσης, ἡ ὕψωσις τοῦ ὄφθαλμου πρὸς τὰ ἀτέρμονα ὅψη τῶν ἀβάτων οὐρανῶν, ἀλλ' εἶνε νέον εἴδος λατρείας πρὸς τὸν δημιουργὸν, λατρείας μὴ προερχομένης ἐκ μόνης τῆς καρδίας, ἀλλὰ πηγαζόντης ἐκ τοῦ νοῦ καὶ εἰς τὸν Νοῦν τῆς δημιουργίας ἀπευθυνομένης.

'Ηρωτήθη λοιπὸν ἡ γῆ, ἡρωτήθησαν τῆς γῆς τὰ ἔγκατα, ἔξητάσθησαν οἱ οὐρανοὶ καὶ τὰ πελάγη καὶ ἀπεκριθησαν εἰς τοὺς ἔρευνητὰς ὅτι ἀπητήθη πρὸς κατασκευὴν αὐτῶν περίοδος χρόνου μακροτάτη, ὅτι ὅπως σχηματισθῶσιν ὑπῆρχεν ἀπαραίτητος συνδρομὴ αἰώνων ὅλων. Τοὺς χρόνους δὲ τούτους δὲν ἐκφράζει εὐχερῶς καὶ ἀκριβῶς ἀριθμὸς μικρός. "Οτε δ' ἔγητήθη πρώτη γέννησις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ κατὰ τὴν πλάσιν αὐτοῦ, ἐγεννήθη θεωρία, ἥτις, ὅσον εὐκόλως καὶ ἀν ποιῶνται αὐτὴν ἔκποδῶν οἱ θεολογοῦσσες, οἷα δήποτε καὶ ἀν ἀποθῆ ἡ περὶ αὐτῆς ὁριστικὴ ἀπόφανσις τῆς πεφωτισμένης καὶ δσημέραι μᾶλλον φωτίζομένης ἐπιστήμης, θὰ τάσσηται πάντοτε μεταξὺ τῶν ἔγκαυχημάτων τῆς κατὰ τὸν ἡμέτερον αἰῶνα πνευματικῆς ἐργασίας. Δὲν εἶνε βεβαίως τοῦ παρόντος, οὐδ' ἔργον ἡμέτερον εἶνε νὰ ἔξετάσωμεν ἢ ἀναπτύζωμεν τὰς δαρβινικὰς ἀπὸ τοῦ αὐτὸς ἔξενεγκόντος κληθείσας ἔρεύνας, δι' ὃν μέχρι τινὸς δὲν λύεται, ἀλλ' ἀπλῶς μετατίθεται τὸ πρόβλημα τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου. 'Αλλ' ἐπιτρέπεται νὰ ἔξενέγκωμεν τὰ ἔξαγορευνα ἔρευνῶν τινῶν καὶ νὰ ἔξαγγελωμεν ἀριθμοὺς ἀναγομένους εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἣν οἰκοῦμεν καὶ οἰτινες, ὡς θὰ ἔδωμεν κατόπιν, δὲν εἶνε ὅλως ἀσχετοῖ πρὸς τὴν ἔξιστόησιν τῶν τυχῶν τῆς ἐλληνικῆς γῆς κατὰ τοὺς παλαιτάτους αἰῶνας.

Τὸ θέμα περὶ οὗ δι' ὀλίγων πρόκειται νὰ γείνῃ ἐνταῦθα λόγος δὲν εἶνε, ώς πᾶς δύναται ἀφ' ἔαυτοῦ νὰ νοήσῃ, ιστορικὸν, ἀλλ' ἀνήκει εἰς ἄλλην ἐπιστήμην, τὴν προϊστορικὴν ἀνθρωπολογίαν. 'Αλλ' ἀνάγκη ἐπιβλητικὴ σύναμα δὲ καὶ γλυκεῖα, ἡς τὸν ζυγὸν φέρομεν εὐχαρίστως, ἀγει ἡμᾶς εἰς τὴν πρόσληψιν χρησιμωτάτων τινῶν γνώσεων ἐκ τῆς πρὸς τὴν ιστορίαν συναφῶς ταύτης ἐπιστήμης. 'Εν φ σημείῳ εύρισκεται σήμερον ἡ ιστορικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶνε ἐπιτετραχμένον οὐδὲ κατορθωτὸν εἶνε νὰ ἐννοήσωμεν τὰς ποικιλωτάτας φάσεις τοῦ ιστορικοῦ βίου τῶν ἐθνῶν ἀνευτῆς ἄλλοθεν προσ-

λήψεως γενικωτάτων γνώσεων, πολλάκις κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπ' ἀλλήλων ἀφισταμένων, ὃν τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν λυστελῆ ἐπικουρίαν μόνον νοῦς στενὸς ἡ προσίρεσις κακὴ δύναται νάρνηθῇ. "Οταν ἔχωμεν πρὸ ἡμῶν ἔθνη ἐλάσαντα ἐπὶ τὸν βατῆρα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ προαχθέντα ἐν τῇ τέχνῃ, τοῖς γράμμασι, τῇ πολιτικῇ, τῇ στρατιωτικῇ καὶ οἰκονομικῇ ἀγωγῇ πᾶς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀκμὴν τῆς τέχνης ἄνευ τῶν ἀρχῶν τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς καλλιτεχνίας, πᾶς νὰ σταθμήσωμεν τὸ κάλλος τοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως ἄνευ τῆς γραμματολογίας, πᾶς νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰς μάργας ἄνευ τῶν πορισμάτων τῆς στρατηγικῆς, τὸν οἰκονομικὸν βίον ἄνευ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τὴν πολιτικὴν ἄνευ τῆς πολιτικῆς; 'Ομοίως εἶνε ἀδύνατον νάντιληφθῶμεν τοῦ πρώτου καὶ παιδικοῦ βίου λαῶν ἀναυξήτων, ἀνήθων, πρωτογόνων ἄνευ τῆς ἀνθρωπολογίας, τῆς ἔθνολογίας, τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας, τῆς μυθολογίας, τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας.

Διὰ τῶν ἐπιστημῶν τούτων καὶ μόνων θὰ δυνηθῶμεν νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὰ προπύλαια τοῦ ἀνακτόρου τῆς Μούσης Κλεισοῦ, νὰ ἐμβατεύσωμεν εἰς τοὺς πρώτους αἰώνας τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κατοικίσεως τῆς γῆς. Διὰ μόνων τούτων τῶν ἐπιστημῶν εἶνε δύνατὸν νὰ μάθωμεν, τούλαχιστον ἐκ προεγγίσεως, δηοῖσον τινες ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρῶτοι οἰκήσαντες τὴν ἡμετέραν γῆν πολὺ πρὸ τοῦ χρόνου εἰς δύναντας τοῦτον τὸν ἀναφέρονται αἱ σωζόμεναι ίστορικαὶ παραδόσεις περὶ τῶν πρώτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. 'Αλλὰ πρὸ τούτου εἶνε ἀνάγκη, ὡς προεῖπον, νὰ ἴδωμεν τίς ἡ ἡλικία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ γῆς καὶ ποῦ εὑρίσκομεν τὰς πρώτας αὐτοῦ οἰκήσεις, δηοία ἡ κατάστασις ἡ πρώτη ἐν ἣ εὑρίσκομεν διαθειοῦντα τὸν ἀνθρώπων ἐν Εὐρώπῃ.

'Ο Ἀγγλος Tylor ἐν τῇ ἐπιφανεῖ αὐτοῦ συγγραφῇ «περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ» ὁρθῶς παρατηρεῖ ὅτι οἱ περὶ τὴν προϊστορικὴν καλουμένην ἀρχαιολογίαν ἀσχολούμενοι δεικνύουσι τὴν τάσιν νὰ παίζωσι πολλάκις ἐλευθεριώτατα καὶ πως ἀφειδῶς δι' ἀριθμῶν παριστάντων χιλιάδας ὅλας ἐτῶν, ὡς πράττουσι οἱ οἰκονομολόγοι ὑπολογίζοντες μυριάδας λιρῶν.

'Αληθῶς ἀπαιτεῖται μεγίστη προσοχὴ περὶ τὴν παραδοχὴν

τῶν παρατηρήσεων τῶν ἀνθρωπολόγων· ἀλλ' ἐν τῷ εὐρεῖ πεδίῳ τῆς ἐπιστήμης ἡ ἔξελεγξις δὲν βραδύνει νὰ ἐπέλθῃ. Οὔτω δὴ ἐκεδήθησαν ἀλήθειαι τινες ἀναμφισβήτητοι, αἵτινες δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τὰ ἔχης πορίσματα. «Εἶνε γεγονὸς ὅτι ὁστᾶ ἀνθρώπινα ἐν στρώματι γῆς μείναντι ἀκινήτῳ μαρτυροῦσι τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου καθ' ὃν χρόνον ἐμορφοῦστο τὸ γεωλογικὸν ἔχεινο στρώμα. Ἐπ' ἵσης εἶνε καταφανὲς ὅτι τεμάχια πυρίτου λίθου κεκομμένα διὰ χειρὸς ἀνθρωπίνης καὶ μεταπεποιημένα νείς πελέκεις, πρίονας καὶ ἄλλα ἐργαλεῖα, ὅτι κέρατα ζώων μεταπεποιημένα εἰς ἄγκυστρα καὶ βέλη εἶνε μαρτύρια ἀναντίρρητα τῆς ὑπάρξεως ἐργατῶν. Τέλος δὲ, ὅταν τὰνθρώπινα ὁστᾶ εὑρηνται μετὰ ὁστῶν ζώων ἐν τῷ αὐτῷ στρώματι μὴ μετακινηθέντι, «εἶνε ἐπ' ἵσης ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι δὲ ἀνθρωπος ὑπάρχει σύγχρονος τῶν ζῷων ἔκεινων εἰδῶν ὡν εὑρηνται ὁστᾶ μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων».¹⁾ Ἡδη λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ παρελθόντος αἰώνος ἐγένοντο παρόμοιαι παρατηρήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς τὰς τρεῖς κατηγορίας περὶ ὧν ἐγένετο λόγος. Εἶνε δὲ χαρακτηριστικὴ ἡ ἀπόφανσις τοῦ Ἀγγλου John Frere ὅστις εὐρὼν ἐργαλεῖα τοιαῦτα (Feuersteininstrumente) ἐν Ἀγγλίᾳ (παρὰ τὸ Ήοχε οὖν Suffolk) καὶ συντάξας περὶ αὐτῶν ἴδιον ἔργον ἔγραψεν· «ἡ θέσις νένη ἡ εὑρέθησαν ταῦτα τὰ ὄπλα ἡδύνατονά φέρη ἡμᾶς εἰς τὸν πειρασμὸν νάποδώσωμεν αὐτὰ εἰς λίαν ἀπωτάτην περίοδον, ἀργαιοτέραν καὶ αὐτῆς τῆς περιόδου τοῦ σημερινοῦ κόσμου.»²⁾ Πράγματι δ' αἱ ἔκτοτε γενόμεναι καὶ τὰ εύρήματα ἐν ἀπάσαις σχεδὸν ταῖς χώραις τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τῶν ἀλλων ἡπειρων, ἀπέδειξαν ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου εἶνε παλαιὰ, πολὺ παλαιὰ, τοιαύτη ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ καταμετρήσωμεν τὰ ἔτη αὐτῆς διὰ κοινῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ μόνον νά τα ἔκφράσωμεν διὰ τῶν ὄρων ἔκεινων αἵτινες ἔκδηλοῦσι τὰς γεωλογικὰς περιόδους, ὡν ἔκάστη παριστάνει χιλιετρίδας ὥλας.

Τοιαῦτα δ' εύρήματα ἐγένοντο ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Γερμανίᾳ,

1) Quatre pages L'espèce humaine. Paris. 1877 σ. 105.

2) "Id. Taylor Die Anfänge der Cultur τόμ. A'. σ. 59.

Ἐλθετίχ, Δανία εἴτε ἐν στρώμασι γῆς ὡν δι συγηματισμὸς ἀπήτησε μακρὰν περίοδον αἰώνων, εἴτε ἐν ἄντροις, εἴτε ἐν τοῖς σωροῖς τῶν λεγομένων καὶ ποφαγίων (*Kjölkkenmöddinger*) εἴτε ἐν τοῖς ἀπεξηραμένοις καθιζόμασιν ἀλέθετικῶν λιμνῶν. Συνίστανται δὲ εἰς ὅστα ἀνθρώπινα ἀναμεμιγμένα μετ' ὅστῶν ζῷων, ὡν τὸ εἰδος ἔξελιπεν ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ χρόνων ἀμνημονεύτων, εἴτε εἰς ὅστα ζῷων κεχαραγμένα δι' ἐργαλείων χειρὸς ἀνθρωπίνης καὶ φέροντα σχεδιασμάτα τῶν μετὰ τῶν ἀνθρώπων συμβιούντων ζῷων, εἴτε εἰς παλαιὰ ἐργαλεῖα κατεσκευασμένα ἐκ λίθου πυρίτου ἢ ὄψιανοῦ τὸ πρῶτον, πολλῷ δὲ ἀργότερον καὶ ἐκ μετάλλων. Οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἀνθρώποι οἱ σύγχρονοι τοῦ μαρμούθ, τοῦ κναφαλότριχος ῥινόκερω, τῆς σπηλαιώτιδος ἄρκτου (*ursus spelaeus*), τῆς ύαλίνης καὶ τοῦ λέοντος ἔζων ἐκ τῆς θήρας, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν γινομένων εὑρημάτων τῶν δὲ θηρευομένων ζῷων τὰ κρέα ἔθραζον πιθανῶς ἐν πυκνοπλέκτοις καλάθοις δι' ἐμβαπτίσεως πεπυρακτωμένων λίθων ἐντὸς τοῦ ὑδατος. Εἰχον δὲ φθάσει οἱ πρῶτοι οὗτοι κατοίκοι τῆς Εὐρώπης εἰς κατάστασίν τινα προηγμένην πως ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος. Μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων ἐργαλείων τῶν προϊστορικῶν τούτων κατοίκων ἐν Δορδώνῃ τῆς Γαλλίας¹ εὑρέθησαν οὐ μόνον ἄγκιστρα καὶ βέλη κατεσκευασμένα ἐκ κέρατος, ἀλλὰ καὶ βελόναι ἐκ τῆς αὐτῆς ὅλης, δι' ὧν κατὰ πάντα τὰ φαινόμενα συνέρραπτον κατ' ἴδιον τινα τρόπον δοράς ζῷων πρὸς ἐνδυμασίαν ἔσυτῶν. Εἰχον δὲ καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς τέχνης καθότι ἀπεικόνιζον ἀντικείμενα τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου, ιδίως ἵχθυς, ῥένους, ἀνθρώπους, μετὰ ζωηρότητος καὶ σαρηνείας ἐπὶ κεράτων ἢ καὶ ἐπὶ τῶν χαυλιοδόντων τοῦ μαρμούθ. Δὲν ἦτο δὲ αὐτοῖς ἔνην καὶ ἡ ιδέα τοῦ καλλωπισμοῦ μεταξὺ τῶν εὑρημάτων ἀπαντᾶ καὶ ἐμφράξτις βαφὴ ἡτις πιθανώτατα ἐχρησίμευεν εἰς χρωματισμὸν τοῦ ιδίου αὐτῶν δέρματος, ὡς τοῦτο ποιοῦσι καὶ νῦν ἔτι οἱ πλεῖστοι τῶν κατὰ φύσιν ζώντων ἀγρίων ἐκόσμουν δὲ ἔσυτοὺς διὰ περιδεραίων ἐκ τετρημένων ὁδόντων ζῷων καὶ ὁστρέων. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ τῶν ὁστρέων τούτων πηγάζουσιν ἐκ τῶν μεμακρυσμένων

(1) Oscar Peschel, Völkerkunde σ. 40.

ἀκτῶν τοῦ ἀτλαντικοῦ Ὡκεανοῦ, εὐλόγως εἰκάζεται διὰ δὲν ἦτο
ξένον εἰς τοὺς παναρχαίους ἐκείνους κατοίκους τῆς Εύρωπης καὶ
τὸ ἀνταλλακτικὸν ἐμπόριον. Φανεροῦται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς εὐ-
ρέσεως ἀντικειμένων ἀτινα δὲν εἶνε πάντοτε προϊὸν τοῦ τόπου ἐν
ῷ εὑρίσκονται.

Οἱ ἀντροδίαιτοι οὗτοι ἄνθρωποι ἔζων κατὰ ταῦτα ἐν χρόνοις ἀ-
πωτάτοις. Ἀλλὰ τίς ἡ ἡλικία αὐτῶν; Τὴν ἡλικίαν αὐτῶν εἴπομεν
ἡδη ἥσαν σύγχρονοι ἐκλιπόντων εἰδῶν τοῦ ζῷον καὶ τοῦ φυτι-
κοῦ βασιλείου. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νῦν νομίσωμεν διὰ πάντες οἱ προϊ-
στορικοὶ οὗτοι ἄνθρωποι ἥσαν σύγχρονοι, διὰ μιᾶς μόνον ὡρισμένης
ἐποχῆς λείψανα ἔχομεν πρὸ ἡμῶν.

Πρὸς κατάταξιν καὶ σχετικὴν χρονολόγησιν τῶν διαφόρων προϊ-
στορικῶν εὐρημάτων, ἐπομένως δὲ καὶ τῶν διαφόρων ἡλικιῶν τῶν
προϊστορικῶν ἀνθρώπων, ἐπροτάθησαν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διάφοροι
μέθοδοι, στηρίζομεναι εἰς τὴν ἑξέτασιν τῆς τεχνοτροπίας τῶν εὐ-
ρισκομένων ἀντικειμένων, εἰς παλαιοντολογικὰς ἡ γεωλογικὰς
διαιρέσεις.. Οἱ δρισμὸς περιόδου τινὸς ἀνθρωπολογικῆς, ἀν μοι ἐπι-
τέπηται ἡ ἐκφρασις αὕτη, συνεδέθη πρὸς τὴν σύγχρονον ὅπαρξιν
ώρισμένων τινῶν εἰδῶν ζῷων ἡ φυτῶν ἔπειτα ἐκλιπόντων. Ἡ δὲ
συγχέτισις τῶν εὐρημάτων πρὸς τὰ γεωλογικὰ στρώματα ἔπεισε
τοὺς ἐπιστήμονας διὰ τὸ ἄνθρωπος εὑρίσκεται μὲν ἡδη βεβαίως
κατὰ τὴν τεταρτογενῆ περίοδον τῆς γῆς, ὃν ἀρχαιότερος τῶν
χρόνων τῆς καταψύξεως αὐτῆς, οὐκ ἀπιθάνως δ' ἀνέρχεται καὶ
εἰς αἰώνας παλαιοτέρους, εἰς τὴν μειοκαινὴν γεωλογικὴν ἐποχὴν,
ἥτοι περὶ τὰ μέσα τῆς τριτογενοῦς περιόδου. «Ἐν συντόμῳ δὲ δ'
»ἄνθρωπος εἶδε τελουμένην μίαν τῶν μεγάλων μεταμορφώσεων
»τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ἔζησεν ἐν μιᾷ τῶν γεωλογικῶν ἐκείνων
»ἐποχῶν καθ' ἃς ἀλλοτε ἐπιστεύετο μὴ ὑπάρξει· ὑπῆρξε σύγχρο-
»νος εἰδῶν θηλαστικῶν ἀτινα οὐδὲ τὴν ἀνατολὴν καν τῆς ση-
»μερινῆς ἐποχῆς τῆς γῆς εἶδον.¹»

'Αλλ' ἡ ἀσφαλεστάτη καὶ μάλιστα ἐπικρατήσασα διάγνωσις
τῶν διαφόρων προϊστορικῶν ἐποχῶν εἶνε ἡ κατὰ τὴν ὅλην ἐξ ἡς

1) Quatrefages ēνθ' ἀν. σ. 113.

εῖνε κατεσκευασμένα τὰ εύρισκόμενα ἐργαλεῖα τῆς ἀνθρωπίνης χειρός. Τὸ πρῶτον δύο ἄνδρες ἐπιφανῆ ἐν ταῖς προϊστορικαῖς μελέταις κατέχοντες θέσιν, δι' Δανὸς Thomsen καὶ δι' Σουηδὸς Nillson, διέκριναν τὸν λίθινον αἰώνα ἀπὸ τοῦ χαλκοῦ αἰώνος, παρατηρήσαντες ἐν ταῖς χώραις τοῦ βορρᾶ τάξιν ὅλην τάφων ἐν οἷς εύρισκονται μετὰ σκελετῶν καὶ ἀτέχνων ἀγγείων ἐργαλεῖα λίθινα μόνον ἀνευ οὐδενὸς ἔχουσι μετάλλου. «Ἐν ἄλλοις ἀτάφοις εύρισκοντο χαλκοτεχνήματα ἔχοντα προφανῶς τὸν αὐτὸν προορισμὸν καὶ τὰ λίθινα ἐργαλεῖα καὶ ἀντικαταστήσαντα ἑκεῖνα. Τέλος ἐν ἄλλοις πάλιν τάφοις παρουσιάζεται διάδηρος ἀναπαριστῶν τὰ αὐτὰ καὶ διάλογος σχήματα τῶν ἄλλων τάφων, ὀλίγον μεταπεποιημένα. Καθίσταται λοιπὸν φανερὸν ὅτι οἱ ἀνθρωποι τοῦ πρώτου εἰδούς τῶν τάφων δὲν εἶχον οὔδ' ἐγνώριζον τὸν χαλκὸν, ἐπειδὴ ἂν εἴχον αὐτὸν θάτ τον προετίμων τοῦ λίθου νέον τῇ χρήσει, οἱ δὲ ἀνθρωποι τοῦ δευτέρου εἰδούς τῶν τάφων δὲν ἐγνώριζον πάλιν τὸν σίδηρον, ἐπειδὴ ἄλλως θελον προτιμήσει αὐτὸν τοῦ χαλκοῦ.¹⁾

Ἐντεῦθεν γεννάται ὡς ἕξ ἔκυπτης ἡ διάκρισις εἰς τρεῖς χωριστοὺς αἰώνας, τὸν τοῦ λίθου, τὸν τοῦ χαλκοῦ, τὸν τοῦ σιδήρου. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐποχαῖς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ μὲν τῶν αἰώνων τούτων εἰς τὸν δέ· διὸ εύρισκομεν καὶ τάφους ἡ οἰκήσεις ἐν αἷς συνυπάρχουσι μετὰ τῶν λιθινῶν ἐργαλείων καὶ τινα χαλκᾶ ὀλιγοστὰ, ἄλλοτε δὲ μετὰ τῶν χαλκῶν ἐπικρατούντων τινὰ ὀλίγα σιδηρά. Εἰς τὸν Ἀγγλον John Lubbock, ἐνα τῶν τὰ μάλιστα διακριθέντων ἐν τῇ μελέτῃ τῶν προϊστορικῶν χρόνων καὶ τῇ ἐρεύνῃ τῶν ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἴδεας τοῦ καλλωπισμοῦ, τῆς ἴδεας τῆς συγγενείας, τῆς θρησκείας, τοῦ νόμου, χρεωστεῖται καὶ ἡ ὑποδιαιρέσις τοῦ πρώτου αἰώνος εἰς δύο ἐποχάς, τὴν παλαιολιθικὴν καὶ τὴν νεολιθικήν.²⁾ Καὶ παλαιολιθικὴν μὲν ἔκάλεσε τὴν τῶν χρόνων καθ' οὓς διανθρωπος συνδιαιτώμενος μετὰ τοῦ μαρμουροῦ καὶ τῶν ἄλλων ζήρων

1) Burnouf Memoires sur l' antiquité σ. 13.

2) "Id. τὴν γαλλικὴν ὑπὸ Barbier μετάφρασιν τῆς συγγραφῆς τοῦ Lubbock ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Les origines de la civilisation σ. 515.

ἄτινα κατηριθμήσαμεν ἀνωτέρω μετεχειρίζετο ἀντὶ παντὸς ἐργαλείου λιθίους ἀκατεργάστους. Νεολιθικὴ δὲ ὡνομάσθη ἡ ἐποχὴ ἣτις χαρακτηρίζεται διὰ τῆς εύρέσεως ὅπλων καὶ ἐργαλείων κατεσκευασμένων ἐκ λίθου λελεασμένου, πυρίτου, τραχύτου, ὀψικοῦ, καὶ διὰ τῆς παντελοῦς ἑλλείψεως μετάλλων, πλὴν τῆς σπανίας ποτὲ χρήσεως τοῦ χρυσοῦ, ὃςτις εὐρίσκετο πιθανῶς ἐν ψήγμασι καὶ δὲν ἀπήτει δυσχερῆ κατεργασίαν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι κατὰ τοὺς ἄλλους αἰώνας ἔξηκολούθει ἀκόμη ἀραιὰ ἡ εὑρεσίς καὶ χρῆσις τῶν λιθίων ἐργαλείων, ὡς δὲν ἔπαυσεν δλοσχερῶς καὶ ἡ χρῆσις τῶν χαλκῶν ἐν τῷ σιδηρῷ αἰώνι. Ἔτι ἐν φραγκικοῖς τάφοις τοῦ εἰ—ζ' αἰώνος μ. χ. εὑρηνται μεθ' ὅπλων σιδηρῶν καὶ λαμπρῶν μεταλλίνων κοσμημάτων ἐργαλεῖα ἐκ πυρίτου λιθου, καὶ δὴ ἀτεχνότατα.¹⁾ Ἐν δὲ αἰγαπτιακοῖς τάφοις τοῦ γ'. π. χ. αἰώνος, ὅτε δῆλα δὴ ὁ σίδηρος ἦτο ἥδη ἐν πληρεστάτῃ χρήσει καὶ συνηθέστατος, εὑρίσκομεν καὶ λιθινά ἐργαλεῖα. Πρέπει λοιπὸν νὰ καταβάλληται μεγάλη προσοχὴ περὶ τὸν χρονικὸν προεξιορισμὸν τῶν εὑρισκομένων διαφόρων ἐργαλείων. Ἄλλα τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐπιφέρῃ ἀνατροπὴν τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης διακρίσεως εἰς αἰώνας.

Μέχρι τοῦδε ὡρίσαμεν διὰ γεωλογικῶν περιόδων καὶ διὰ τῆς τεγχνουργίας τῶν διαφόρων ὅλῶν τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν Εὐρώπῃ ἡ μᾶλλον ἐπὶ γῆς, ἐπειδὴ τὰ τεκμήρια περὶ ὧν ὀμιλήσαμεν δὲν περιορίζονται εἰς μόνην τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἐπεκτείνονται καὶ εἰς τὴν Συρίαν, τὴν Ἰνδίαν, τὴν Ἰαπωνίαν, τὴν Βρασιλίαν. Ἄλλα τίνα ἡλικίαν δι' ἀριθμῶν δριζομένην ἔχουσι τέλος πάντων οἱ τρωγλοδύται οὗτοι καὶ λιθοτέχναι, οἱ παλαιότατοι τῶν ἀνθρώπων οὓς ἀπηριθμήσαμεν. Ἡ ἐποχὴ καθ' ἓν ἔζων συνδιαιτώμενοι μετὰ τῶν ἐκλιπόντων ἔκείνων ζώων πόσας ἐκαπονταετηρίδας ἀπέχει τῆς ἡμετέρας;

Κατὰ τοὺς μετριωτάτους τῶν γεωλόγων ὑπολογισμοὺς πρόκειται περὶ ἐνέα τούλαχιστον ἡ δέκα χιλιετηρίδων πρὸ τῶν ἡμερῶν καθ' ἄς ἡμεῖς ζῶμεν. Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι εὑρίσκονται διὰ τῶν ὑπολογισμῶν τῶν γεωλόγων ἔξεταζόντων τὴν γένεσιν τῶν στρω-

1) Rud. Virchow Die Urbevölkerung Europas σ 41.

μάτων ἐν οἷς εὐρίσκονται τὰ πρώτα ἔχνη τῆς ὑπὸ ἀνθρώπων κατοικίσεως τῆς γῆς. Ἀπόπειρα ἄλλων ὑπολογισμῶν ἐγένετο ἐν ταῖς λιμναῖσις οἰκήσεσι τῆς Ἐλβετίας, ἔνθα τὰ ἐπὶ πάλων ἐκτισμένα οἰκήματα ἢ κεῖνται ὑπὸ παγέων στρώματα ἵλιος ἢ διὰ βαθμιαίων φυσικῶν ἐπιχώσεων τῶν λιμνῶν εὑρέηται νῦν ὑπὸ ξηρᾶν ἢ ἔνθα λιθινα ἐργαλεῖα εὑρέθησαν ἐν καθιζήμασι τῶν ὑδάτων. ¹ Ἡθηλησαν λοιπὸν ἔξετάζοντες τὴν ἐκτασιν τῶν τοιούτων ἐπιχώσεων ἢ τὸν χρόνον τὸν ἀπαιτουμένον πρὸς σχηματισμὸν αὐτῶν νὰ εὕρωσι τὴν ἡλικίαν τῶν τοιούτων οἰκήσεων. Καὶ δὴ ὑπῆρξαν οἱ ἀποδόντες εἰς αὐτὰς ἡλικίαν πεντακισχιλίων μέχρις ἐπτακισχιλίων ἐτῶν ἀπὸ τῶν καθ' ὥμας χρόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὔτε τῆς ἵλιος ἢ συσσώρευσις δύναται νὰ θεωρηθῇ κανονικὴ τις οὐδὲ δὲ ὑπολογισμὸς αὐτῆς εἰνὲ εὐχερής, ἐθεωρήθησαν αἱ τοιαῦται ἀπόπειραι βεβίαιασμέναι. Γενικωτέρας δ' ἐπιδοκιμασίας ἔτυχεν ἀλλος τις ὑπολογισμὸς ἐν Αἰγύπτῳ Πρόκειται δ' ἐννοεῖται πάλιν ἐνταῦθα περὶ χρόνων προϊστορικῶν, μὴ ἀναγεγραμμένων ἐν ταῖς δέλτοις τῆς ιστορίας ἢ τῆς ἀνθρωπίνης μνήμης. Οἱ διακεκριμένοις "Αγγλος γεωλόγος Λεονάρδος Horner κατώρθωσε κατὰ τὰ 1851—1854 νὰ ποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ πεπειραμένου Ἀρμενίου μηχανικοῦ Hekelyan Bey χρονολογικὰ μυστήρια περὶ τῶν προϊστορικῶν χρόνων. Τὸ ἐδάφος διετρυπήθη καὶ ἀνεσκάφη κατὰ θεοὺς μέρη ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Νείλου μέχρις ἀποστάσεως ὅκτω ἀγγλικῶν μιλλίων. Εὑρέθησαν δὲ εἰς διάφορον ἐκάστοτε βάθος λείψανα ζῷων οἰκοδιαιτῶν, πλίνθων καὶ ἀγγείων, ἀλλὰ διὸ τῶν τοιούτων εὑρημάτων δὲν ἦτο πάντοτε δυνατὸς ἀκριβῆς τις ὑπολογισμὸς, ἐπειδὴ τὰ ἀνασκαπτόμενα στρώματα ἦσαν ἀναμειγμένα μετὰ στρώματων ἄμμου μεταφερθείσης ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῆς ἐρήμου. Ασφαλέστερον δ' ἡδυνήθη νὰ προσθῇ δ. Horner εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του δι' εὐρήματος γενομένου παρὰ τὴν Μέμφιν προσεχέστατα τῷ ἀγάλματι 'Ραμεσοῦ τοῦ Β' (Σεσωτριος). Ἀπὸ βάθους 39 ποδῶν ἀγγλικῶν ἔξηχθη κεράμιον ὄστρακον, ἔργον δῆλα δὴ ἀνθρωπίνης ἀγγειοπλαστικῆς. Εἰς τίνα δὲ χρ-

(1) Oscar Peschel, Völkerkunde, Leipzig. 1875 σ. 45.

νον ἀνέργεται· ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου, κατεργαζομένου μάλιστα ἥδη τὸν πηλὸν, ὑπελογίσθη ὡς ἔξης. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Ῥαμεσσῆ ἐστήθη περὶ τὸ 1361 π. χ. ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου ἐκείνου ὁ Νεῖλος κατέθηκε περὶ αὐτὸῦ ἵλιν 9 ποδῶν καὶ 4 δακτύλων, ἐφ' ἣς ἐπίκειται στρῶμα ἄμμου ἔχον πάχος ὅκτω δακτύλων, ὅπερ δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὅψιν ἐν τῷ ὑπόλογισμῷ.¹ Άρα ἀπὸ τοῦ 1361 π. χ. ἡ χωσματικὴ γῆ ἡ συσσωρευομένη ὑπὸ τοῦ ἥροντος ποταμοῦ ἔχει κατὰ μέσον ὅρον πάχος 3 1/2 δακτύλων καθ' ἑκάστην ἑκατονταετίαν. Ἰνα λοιπὸν σωρευθῆ ποταμόχωστος γῆ ἔχουσα πάχος 39 ποδῶν. ὅποια ἡ ἐπιτειμένη ἄνω τοῦ εὑρεθέντος παρὰ τὸ ἄγαλμα τοῦ Ῥαμεσσῆ κεραμίου, ἔχειάσθη νὰ παρέλθωσιν 11646 ἔτη πρὸ Χριστοῦ. Δὲν ἔλειψαν ἐννοεῖται ἀντισχυρισμοὶ πρὸς τὸν τοιοῦτον ὑπόλογισμὸν τοῦ Horner. Τούτων δὲ ἔλλοντο μὲν ἀποδεχόμενος, ἔλλοντο δ' ἀπορρίπτων ὁ Γερμανὸς Ἐθνολόγος Peschel¹ καταλήγει εἰς τὸ ἔξης συμπέρασμα «παρ' ὅλα ταῦτα τίς θὰ εἶχε τὸ θάρρος νάμφισθη-«τῆσῃ ὅτι τὸ ἐν βάθει 39 ποδῶν εὑρεθὲν ἔκεινο ὅστρακον δὲν «εἴνε τούλαχιστον κατὰ 4000 ἔτη ἀρχαιότερον τοῦ μνημείου τοῦ μεγάλου Ῥαμεσσῆ;»

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι καὶ κατὰ τοὺς μετριωτάτους τῶν ὑπόλογισμῶν εὐρίσκομεν τὸν ἄνθρωπον ἥδη ὑπάρχοντα καὶ τεγνουργοῦντα καὶ ἔχοντα τὰς ἀρχὰς βίου οὐχὶ ὅλως ἀγροίκου καὶ ἀμορφῶτου πολὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν παριστάνεται κτισθεὶς ὁ κόσμος κατὰ τὴν συνήθη χρονολογίαν.

Ἄπὸ τῆς πρώτης δὲ ταύτης καταστάσεως ἐν ἣ εὐρίσκομεν τὸν ἄνθρωπον μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀπαντωμένου καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς πολλαιοτάτοις τῶν ἐν τῇ ἴστορίᾳ γνωστῶν λαῶν, ἐν Αἰγύπτῳ π.χ. παρῆλθε κατ' ἀνάγκην περίοδος χρόνων μακροτάτη. Καὶ τὴν σήμερον ἔτι, ὅτε αἱ πρόοδοι εἴνε ταχεῖαι, ὅτε δὲ ἄνθρωπος κατέχει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ φυσικὰς καὶ ἡθικὰς δυνάμεις μεγίστας, δι' ὧν καταδυναστεύει τῆς φύσεως καὶ μετατρέπει πολλάκις αὐτὴν κατὰ βούλησιν, βλέπομεν ἐν ὅποιᾳ στασιμότητι αἰώνων, ἐν ὅποιᾳ μακρῷ νυκτὶ βαρθαρότητος ζῶσι λαοὶ ὅλοι τῆς γῆς. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅπόσον μακρὰ ἀπητήθη

(1) "Ἐνθ" ἀν. σ. 47.

περίοδος ἐτῶν, ἵνα ὁ ἀνθρωπὸς καίπερ κατέχων τὰ οἰονεὶ ἐξ ἑν-
στίκτου παρεχόμενα αὐτῷ μέσα τῆς αὐτοσυντηρησίας καὶ τῆς
πρώτης ἀνάγκης ἀνέλθῃ εἰς τὴν βαθμῖδα ἐκείνην τοῦ πολιτισμοῦ,
καθ' ἣν οὐχὶ νομαδικῶς ζῶν ἄνευ τῆς ιδέας τῆς οἰκογενείας, τῆς
θρησκείας, τοῦ νόμου εἰνεὶ ἥδη πολίτης μετέχων κράτους τινὸς
οἰουδήποτε, ἔχει γνώσεις τῶν τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου, ποιεῖται
χρῆσιν τῆς γραφῆς, τῶν μέτρων καὶ σταθμῶν, εἶνε τέλος τοιοῦτος
οἷον ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐν τῇ ἴστορίᾳ, ὃσον ἀρχαίαν καὶ ἡν την
ὑποθέσωμεν. Ἡ Αἰγυπτίος ἔχει ἐγχωρίους παραδόσεις, καθ' ἃς οἱ
Αἰγύπτιοι φανταζόμενοι ἔσυτοὺς ὡς τὸν ἀρχαίωτατον τῶν λαῶν,
ὑπελόγιζον τὴν ἔσυτῶν ὅπαρξιν δὲ ἀριθμῶν οὓς μόλις ἡ παλαιον-
τολογία παρέγει ἡμῖν κατὰ δὲ τὰς παρὰ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ
Διοδώρου ἀναφερομένας γενεαλογίας εἰς 12500 τούλαχιστον μέχρι
15500 ἐτῶν πρὸ Χριστοῦ θὰ ἀνηρχόμεθα μέχρις οὗ εὕρωμεν τὸν
χρόνον καθ' ὃν πρῶτος ἤδη τὴν αἰγυπτιακὴν μοναρχίαν δέ Μέ-
νης;¹ ἀλλὰ καὶ ἢν δὲν ἀποδεχθῶμεν τὰς γρονολογίας ταύτας καὶ
τὰς τοῦ Μανέθωνος, ὡς δὲν δυνάμεθα νά τας ἀποδεχθῶμεν, ἡ ἀρ-
χὴ τῆς αἰγυπτιακῆς μοναρχίας ἀνέρχεται κατὰ τοὺς μετριωτά-
τους ἴστορικους ὑπολογισμοὺς τῶν νεωτέρων εἰς 3892 ἐτη π. Χ.
κατὰ τὸν Lepsius ἡ εἰς 3284 κατὰ τὸν Brugscht, Καὶ οἵμως
ὑπάρχουσα καὶ οἱ δεχόμενοι παλαιοτέρους ἀρχὴν τῆς αἰγυπτιακῆς
βασιλείας, ὡς ὁ Lenormant ἀναβιβάζων αὐτὴν εἰς 5000 ἐτη καὶ
ὁ Burnouf εἰς περίου 6000.² Καὶ πλὴν δὲ τούτων πρέπει νά
δεχθῶμεν μακρὰν σειρὰν μυθολογικῶν χρόνων.

Καθίσταται ἐντεῦθεν φανερὸν ὅτι ἡ τε ὑπαρξίας τοῦ ἀνθρωπίνου
γένους καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἴστορικοῦ βίου εἶνε πολὺ παλαιά. Τί δ'
ἐγίνετο ἐν Ἑλλάδι καθ' οὓς χρόνους ἔζων τὸν ἀπλοῦν αὐτὸν θη-
ρευτικὸν βίον οἱ τραγῳδύται τῆς βορειοτέρας Εὐρώπης ἦ, ἢν θέ-
λωμεν νά καταθῶμεν αἰῶνας πολλοὺς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἔθαλλεν
ἥδη δὲ αἰγυπτιακὸς πολιτισμὸς ὑπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς πρώτης δυ-
ναστείας; Ἡτο ἀσίκητος, ἔρημος, ἐπλήρουν αὐτὴν μόνον δάση
ὑλομανοῦντα καὶ ζῶα προκατακλυσμαῖα; Τίς καὶ ὅποια ἡ τύχη

1) D u n c k e r Geschichte des Alterthums Δ' ἐκδ. τόμ. Α' σ. 15-16.

2) Mémoires σ. 2.

τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἐπὶ αἰῶνας ὅλους προγενεστέρους τῆς ι^ρ'. πρὸ Χριστοῦ ἐκατονταετηρίδος τελευτώσος, καθ' ἣν ἡ ἑλληνικὴ χρονολογία τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ὥριζε συμβάντα τὸν τρωικὸν πόλεμον; Τίνες αἱ ἔρευναι αἱ γενόμεναι περὶ τῶν πρώτων ἀνωμύμων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος πολὺ πρὸν ἀνατείλωσιν ὄνόματα ἔθνικὰ, πολὺ πρὸν ὄντων εἴδωμεν αὐτοὺς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Ἀσιανούς καὶ Ἀφρικανούς;

B'.

Εὑρέθησαν ἐν Ἑλλάδι τὰ ἔχνη τρωγλοδυτῶν; ὑπάρχουσι λείψανα ἀποφαγίων; ἀνεκαλύφθησαν ἔχνη τῆς ὑπάρξεως κατοίκων λιψοδιαιτῶν ὡς ἐν Ἐλεῖτί; ἔχομεν συλλογὴς ἡ κανάπιλαι εύρήματα ὅπλων καὶ ἐργαλείων τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς; Ἡ ἔγχωριος ἐπιστήμη ἐλάχιστα ἡσγολήθη περὶ ταῦτα τὰ ζητήματα. Κατὰ δὲ τὰς μέχρι τοῦδε ἔρευνας ἀπολελιθωμένα ὄστα ἀνθρώπων δὲν εὑρέθησαν. Ἐν ἔτει 1836 ἐγένετο παρὰ τὸ Πικέρμι τῆς Ἀττικῆς ὀλίγα λεπτὰ μακρὰν τῆς παλαιᾶς μονῆς Νταου-Μεντέλη κατὰ τὸ Πεντελικὸν σπουδαιότατον εὔρημα ἀπολελιθωμένων ὄστῶν ζῷων, ὃν συλλογὴ ἀπόκειται ἐν τῷ φυσιογραφικῷ μουσείῳ, καὶ περὶ ὃν ἴδιαν, ὡς γνωστὸν, συγγραφὴν ἐδημοσίευσεν ὁ Γάλλος Gaudry.¹⁾ Μεταξὺ τῶν ἔχλιπόντων ζῷων ἀνεγνωρίσθησαν δὲ Mesopithecus Pentelici δὲ φινόκερως, ἡ καυηλοπάρδαλις, τὸ ἔχλιπόν τοῦ ποπονίου hipparion, μηρυκαστικόν τι μέγιστον ζῷον τὸ κληθὲν Helladotherium, πλήθιος ἀνθιλλόπων παντὸς εἴδους, δύο εἰδῶν μαστοδόντων, γιγάντειόν τι νωδὸν ζῶον τὸ Amylotherium, εἰς Sus erymantheus, δὲν δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν μετὰ τοῦ ἐκ τῆς μυθολογίας γνωστοῦ, οὐ οἱ ὄδόντες διαφέρουσιν, ὡς βλέπομεν ἐκ τῶν ἐπὶ ἀρχαίων μνημείων σωζομένων παραστάσεων, ἀπὸ τοῦ ἀπολελιθωμένου κάπρου τοῦ Πικερμίου, τέλος δὲ τὰ μέλη τοῦ Dinothereum· λείπει δὲ δὲ ἐλέφας, ὅςτις καὶ ἀνήκει εἰς νεωτεραν γεωλογικὴν ἐποχήν. Ἐν τῇ πλούσιωτάτῃ ταύτῃ κοίτη ἀπολελιθωμένων ὄστῶν, μιᾷ τῶν ἐπισημοτάτων ἐν τῇ προκατακλυσματικής ζῷολογίας, δὲν εὑρέθησαν ὄστα ἀνθρώπινα.

1) Animaux fossiles et géologie de l' Attique.

Καὶ ἐνόμισαν μὲν τινες ὅτι ἀνέυρον καὶ ἐν τῇ πικερμικῇ κοίτῃ ἔχνη τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο ἐν τῇ μειοκαίνῃ λεγομένῃ ἐποχῇ, εἰς ἦν ἀνέρχονται τὰ ἐν Πικερμίῳ εύρεθέντα ὄστα τζφων, ἀλλ' ἡ γνώμη αὐτῶν αὕτη δὲν ἐγένετο ἀποδεκτή. Οὕτως ἐν ἔτει 1872 ὁ Von Dürcker ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ ἐν Βριξέλλαις διειθὲς συνέδριον τῆς προϊστορικῆς ἀνθρωπολογίας καὶ ἀρχαιολογίας τὴν γνώμην αὐτοῦ, καθ' ἥν ἡ ἐν Πικερμίῳ εὑρεσις τεθραυσμένων ὄστῶν τζφων ἐνδεικνύει τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις, ὡς καταφαίνεται ἐξ ἄλλων προϊστορικῶν εύρημάτων, συνείθιζε νὰ θραύη χάριν τροφῆς ἐκεῖνα τῶν ὄστων τῶν τζφων ὃσα περιείχον μυελὸν ἢ χυμὸν τινα οἰσνδήποτε. 'Αλλ' ἡ γνώμη αὐτοῦ αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτή, ἐπικρατησάσης τῆς παρατηρήσεως τῶν ἐξετασάντων μετὰ προσοχῆς τὸ στρώμα τῶν ἀπολιθωμάτων τοῦ Πικερμίου, οἵτινες ἀπεφήναντο ὅτι τὰ θραύσματα τῶν ὄστῶν εἶναι ὄλως τυχαῖα καὶ δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς προεργόμενα ἀπὸ χειρὸς ἀνθρώπων.¹

'Εν δ' ἔτει 1881 ἐγένετο παρ' ἡμῖν λόγος περὶ εὑρέσεως ἀπολελιθωμένων ὄστῶν ἀνθρώπων ἐν Δήλεσι καὶ ἐν Χαλκίδι, καὶ ἵκανός ἐγένετο τότε λόγος ἐν ταῖς ἐφημερίσι περὶ τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης: ἀλλὰ ταχέως ἐγνώσθη ὅτι ἡσαν ἀνθρακες ὁ θησαυρός.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ μετὰ τὰ διαθρυληθέντα ἐκεῖνα εύρηματα ὄστῶν προϊστορικῶν ἀνθρώπων ἐν Ἑλλάδι, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν εὕρει τὸν τρωγλοδύτην. 'Αλλ' οὐχ ἡττον διεσώζετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις "Ἐλλησιν ἡ ἀνάμνησις τῶν παλαιοτάτων τούτων κατοίκων. 'Ο Αἰσχύλος ποιεῖ τὸν Προμηθέα λέγοντα περὶ τῶν νηπίων ἀνθρώπων τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος: τάδε:

. . . . . καῦτε πλινθυφεῖς
δόμους προσείλους ἡσαν, οὐ ξυλουργίαν,
κατώρυχες δ' ἐναιον, ὥστ' ἀήσυροι
μύρμηκες, ἀντρῶν ἐν μυχοῖς ἀνηλίοις.²

(1) Gabriel de Mortillet. Le préhistorique. Paris. 1883. τ. 65.

2) Προμηθ. δεσμ. στ. 452-455.

Καὶ ὁ "Ομηρος δ'" ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν Κυκλώπων φαίνεται διασώζων ἀνάμνησιν τῆς ἐν ἄντροις διαιτης λέγων

ἀλλ' οὐ γ' ὑψηλῶν ὄρέων ναίουσι κάρηνα
ἐν σπέσσι γλαφυρῖσι.¹⁾

Ο δὲ Παυσανίας ἀναφέρει περὶ τοῦ Πελασγοῦ, ὅτι βασιλεύσας τῶν Ἀρκάδων «τοῦτο μὲν ποιήσασθαι καλύβας ἐπενόησεν, ὡς μὴ »ὕρισκον τε καὶ ὕεσθαι τοὺς ἀνθρώπους, μηδὲ ὑπὸ τοῦ καλύματος »ταλαιπωρεῦν τοῦτο δὲ τοὺς χιτῶνας τοὺς ἐκ τῶν δερμάτων τῶν »ὑῶν, οἵς καὶ νῦν περὶ τε Εὔδοιαν ἔτι χρῶνται καὶ ἐν τῇ Φωκίδι ἀρπόσοι βίοι σπανίζουσιν, οὗτος ἐστιν ὁ ἔξευρών». ²⁾

'Αλλ' εὐρέθη ἵνως ὁ λιμνοδίαιτος ἐν Ἐλλάδι κάτοικος, εἰ καὶ ὑπάρχουσιν ἐν ἥμερῃ λίμναις ἴκανης ἐκτάσεως; Πρῶτος καὶ ὅσον γνωρίζω ὁ Φίνλανδος ἔξέφρασε τὴν ἰδέαν ὅτι πρέπει νὰ ἐρευνηθῶσιν ὑπὸ τοιαύτην ἐποψίν καὶ αἱ ἐληνικαὶ λίμναι, ἀφ' οὗ προφανές καθίσταται ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἐλβετικῶν λιμνῶν ὅτι ἐπὶ μακρὰν περίοδον αἰώνων ἡ ἐν λίμναις οἰκησις ἤτο ἀρεστὴ καὶ ηὐδοκίμει ἔνεκα τῆς ἀσφαλείας ἣν παρείγεν εἰς τοὺς ἐν μέσῳ μυρίων κινδύνων κατεργαζόμενους τὴν γῆν παναρχαίους κατοίκους τῶν ἐλβετικῶν δασῶν. Καὶ δὲν εἶχεν ἀδικον, ἐπειδὴ ἦδη οἱ ἀρχαῖοι ἀναφέρουσι τοιαύτας λιμναίας οἰκήσεις οὐχὶ μὲν ἐν αὐτῇ τῇ Ἐλλάδι, ἀλλ' ἐν γάρων ἐγγύτατα αὐτῆς κειμέναις, ὃν οἱ κάτοικοι, τούλαχιστον ἐν τοῖς ιστορικοῖς χρόνοις, εὐρίσκοντο μετὰ τῶν τὴν Ἐλλάδα οἰκούντων ἐν ποικίλῃ ἐπικοινωνίᾳ. Ο Ἡρόδοτος διηγεῖται τὰ ἔχης περὶ τῶν παρὰ τὸ Πάλγαιον ὅρος λιμναίων οἰκήσεων τῶν Παιώνων κατὰ τὴν Πρασιάδα λίμνην· «Ἐπειρήθη δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ »λίμνῃ κατοικημένους ἔξαιρεειν ὀδει· ικρία ἐπὶ σταυρῷν ὑψηλῶν »ἔξευγμένα ἐν μέσῃ ἔστηκε τῇ λίμνῃ, ἔσοδον ἐκ τῆς ἡπείρου στεινόντην ἔχοντα μῆ γεφύρη· τοὺς δὲ σταυρούς τοὺς ὑπεστεῶτας τοῖσι ικρίοισι τὸ μέν κοντάρχαιον ἔστησαν κοινῇ πάντες οἱ πολιῆται, »μετὰ δὲ νόμῳ γρεόμενοι ιστᾶσι τοιῷδε· κομίζοντες ἐξ οὔρεος τῷ »οὖνομά ἐστι "Ορθηλος, κατὰ γυναικα ἐκάστην ὁ γαμέων τρεῖς »σταυροὺς ὑπίστησι· σχετεῖται δὲ ἔκαστος συγγάνεις γυναικας. Οἰκεῖσι

1) Ὁδυσσείας I, στ. 113-114.

2) Ἀρχαδικῶν I, 2.

»δὲ τοιοῦτον τρόπον, κρατέων ἔκαστος ἐπὶ τῶν ἱερίων καλύβης τέ
»έν ἡ διαιτᾶται καὶ θύρης καταπακτῆς διὰ τῶν ἱερίων κάτω φε-
»ρούσης εἰς τὴν λίμνην. Τὰ δὲ νήπια παιδία δέουστον ποδὸς
»υσπάρτῳ, μὴ κατακυλισθῇ δειψαίνοντες. Τοῖς δὲ ἵπποισι καὶ
»τοῖσι υποζυγίοισι παρέχουσι χόρτον ἰχθύς. Τῶν δὲ πληθός ἐστι
»υτοσύντο, ὥστε ὅταν τὴν θύρην τὴν καταπακτὴν ἀνακλίνῃ κατει
»σχοίνῳ σπυρίδᾳ κεινὴν ἐς τὴν λίμνην καὶ πολλόν τινα χρόνον ἐν-
»ισχύῳ ἀνασπῆ πλήρεα ἰχθύων».

Τοσοῦτον δὲ δυσάλωτος ἀπέβαινεν ἡ τοιαύτη λιμναία πολι-
τεία, ὥστε αὐτὸς, δι Μεγάλαζος, δι στρατηγὸς τοῦ βασιλέως τῶν
Περσῶν Δαρείου, δὲν ἦδυνηθεὶς νὰ ὑποτάξῃ εἰθύς ἐξ ἀρχῆς τοὺς
ἐν τῇ λίμνῃ καὶ τῷ φυγεῖν οὐκούς τούτους Παιόνας. Καὶ
τῆς μὲν λίμνης ταύτης, ἐπὶ μαχρὸν συγχεομένης ὑπὸ τῶν γεω-
γράφων μετὰ τῆς Κερκινίτιδος τῶν ἀρχαίων, ὡρίσθη ἡ θέσις ἐπ'
ἐσχάτων διὰ τῶν ἐπιτοπίων μελετῶν Πρώσων καὶ Αὔστριακῶν μη-
χανικῶν.¹ Ο δὲ Γάλλος περιηγητὴ Deville ἔν τινι ὑπομνήματι
αὐτοῦ περὶ Θράκης ὑποβληθέντι εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἀκαδήμειαν
τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ Γραμμάτων, ἴθεταιο διτὶ ἀνεῦρεν ἐν τῇ
Θράκῃ συχνὰ λείψανα λιμναίων οἰκήσεων,² ὡς δὲ φαίνεται, καὶ ἐν
τῇ Πρασάδι.³

Καὶ ἄλλος δὲ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, δι Ιπποκράτης, πε-
ριγράφων τὴν διαιτὴν τῶν κατοικούντων παρὰ τὸν ἐν Κολχίδι
ποταμὸν Φᾶσιν. διηγεῖται διτὶ «ἡ τε διαιτα τοῖσι ἀνθρώποισι ἐν
»ατοῖσι ἔλεσι ἐστι, τὰ τε οἰκήματα ἔγινα καὶ καλάμινα ἐν τοῖσι
»»ῦδασι μεμηχανημένα. ὀλίγῃ τε χρέονται τῇ βαθίσι, κατὰ τὴν
»»πόλιν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ μουνοξύλοισι διαπλείουσι ἄνω καὶ
»κάτω διώρυγες γάρ πουλλαί εἰσι.»⁴

Περιεργον δ' εἶνε διτὶ κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν νεωτέρων

(1) Kiepert. Lehrbuch der alten Geographie § 281 σημ. 2.

(2) Dumont ἐν τῇ Revue Archéologique τοῦ 1867, τόμ. 16, σ. 359.

(3) Rud. Virchow Ueber Hünengräber und Pfahlbauten. Berlin.
1866 σ. 29.

(4) Περὶ ἀέρων καὶ ὕδάτων § 83 ἐκδ. Κοραζ, τόμ. Α'. σ. 75.

περιηγητῶν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἔκείνων οἰκοδομοῦσι καὶ μέχρι τῆς σήμερον κατὰ τρόπον ἀνάλογον.¹

Ἐν δὲ ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις τοιαῦται οἰκήσεις δὲν εὑρέθησαν ἀκόμη, ἀλλὰ τίς εἰδε τίνα λείψαντα κρύπτουσιν ἐν τοῖς πυθμέσιν αὐτῶν αἱ λίμναι τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, κυριώτατα δὲ πασῶν ἡ Καπαίς. Πείθει δὲ περὶ τῆς πιθανότητος τῶν τοιούτων λιμναίων οἰκήσεων κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ ἐν τῶν παρατηρούμένων κατὰ τοὺς σημερινοὺς χρόνους ἀναλογία. Ἐν τῇ λίμνῃ τοῦ Μεσολογγίου εἶνε ἴδρυμένη ὄλοχληρος λιμναῖα πολιτεία ἐκ καλυθῶν ἰδρυμένων ἐπὶ πασάλων, ἃς καλοῦσι πηλάδας οἱ ἐνοικοῦντες ἀλιεῖς· ἡ δὲ συγκοινωνία γίνεται διὰ μονοξύλων. 'Ο δ' ἐπ' ἐγχάτων θανὼν ἄλλοτε διευθυντῆς τῆς ἐνταῦθα γαλλικῆς σχολῆς Dumont ἀναφέρει ὅτι περιοδεύων κατὰ τὸ θέρος τὴν Θεσσαλίαν εἶδε κατὰ τὴν λίμνην Βοιθοίδα, τὴν νῦν καλουμένην Κάρλα, οἰκήσεις ἐκτισμένας ἐπὶ πασσάλων, εἰς ἃς ἀπεσύροντο τὴν ἐσπέραν οἱ ποιμένες εὐρίσκοντες διὰ τούτου τοῦ τρόπου τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῶν ἐλώδῶν μικρομάτων γεννωμένων πυρετῶν². Ἐκ δὲ τίνος παρ' ἐμοῦ δημοσιευθέντος χρυσοθεόύλου 'Ανδρονίκου τοῦ Πατλαιολόγου καταφράνεται ὅτι μία τῶν ἄλλων μικροτέρων θεσσαλικῶν λιμνῶν, ἡ ἀρχαία 'Ασκούρις, νῦν λίμνη τοῦ Ἐζεροῦ, ἦτο πλωτὴ δι' ἀλιευτικῶν λέμβων, τοῦθ' ὅπερ ἀναμιμνήσκει ήμιν τὰ μονόξυλα τῶν παρὰ τὸν Φᾶσιν Κόλχων.³ Ο δὲ Φίνλαδι εἴχεν ἐν τῇ κατοχῇ αὐτοῦ δύο μικρὰ λίθινα ἐργαλεῖα εὑρεθέντα ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας καὶ προκαλοῦντα τὴν εἰκασίαν ὅτι τὰ λιμναῖα οἰκήματα εἰς ὧν τοὺς κατοίκους ἀνῆκον τὰ ἐργαλεῖα ταῦτα ὑπῆρχον ἐν τῇ Καπαΐδῃ. Ἐντεῦθεν δ' ἀφωριστὸ εἰς τὰς ἔξης παρατηρήσεις: «Αἱ ἀέτεραι λίμναι τῆς Βοιωτίας, Τίλική (Λιθάδη) καὶ Παραλίμνη, ἡ μεγάλη αἰτωλικὴ λίμνη Τριχωνίς μετὰ τῶν συνεγομένων αὐτῇ ὕδατων τῆς Ψίριας, αἱ λίμναι τῆς Ακαρνανίας καὶ τὰ τέλματα

(1) R u d. V i r c h o w ἔνθ' ἀν. σ. 30.

2) Revue Archéologique τοῦ 1867 τόμ. 16, σ. 144.

3) Δελτίον τῆς Ἰστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος τόμ. Α'. σ. 118.

«τὰ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου καὶ Εὔηνου, ἀπασαι πρέ-
«πει νὰ ἔξετασθωσι μετὰ προσοχῆς ὑπὸ πεπειραμένων παρατη-
«ρητῶν. Προσέπτε καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ λίμνη Στυμφαλὶς
«καὶ Φενεός μετὰ τῶν μυθολογικῶν αὐτῶν ἀναμνήσεων, αἴτινες
«ἀνέρχονται εἰς προϊστορικήν τινα ἐποχὴν, ἡ λίμνη Ὁρχομενὸς,
«αὐτὰ περὶ τὴν Μαντίνειαν ἔλη, αἱ παρὰ τὴν Τεγέαν δύο λίμναι
«καὶ τὰ ἐν Πύλῳ καὶ κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ Εύ-
«ρώτα Ἐλη, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν ἄλλα τιὰ μέρη, ἀπαντά παρέ-
«χουσιν ὅλην πρὸς προσεκτικὴν ἔρευναν.»¹⁾ Αξία λοιπὸν μνείας εἶνε
ἡ ὑπὸ τοῦ νομομηχανικοῦ κ. N. Σολωμοῦ κατὰ τὴν ἐκβάθυνσιν τῆς
ναυπλιακῆς ἀκτῆς πρὸς τὸν παρὰ τὸ διπλοστάσιον μυχὸν εὑρεσις
ἰχνῶν παλαιοτάτης ἀγγειοπλαστικῆς καὶ ἡ ἐκ Βάθους 2,50μ κά-
τωθεν τοῦ προςχωθέντος πυθμένος τῆς παραλίας ἐκχωσις ἀτέχνου
ἀγγείου τῶν προϊστορικῶν χρόνων, κατειργασμένου ἀνευ τῆς συνερ-
γίας τοῦ τροχοῦ ἀλλὰ διὰ τῶν δακτύλων, ὃν τύποι σωζόνται
ἔτι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Τὰ λείψανα ταῦτα ἀνέρχονται κατὰ
τὸν κ. Σολωμὸν εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς ἡ Πελοπόννησος κατω-
κεῖτο κατὰ Θουκυδίδη²⁾ ὑπὸ τῶν ἀπόρων ἀνθρώπων τῶν πρὸ τοῦ
Πέλοπος. Εἰκάζει δὲ ὅτι οἱ πρῶτοι οὗτοι κάτοικοι τῆς Ἀργολίδος
ῷκουν ἐπὶ πάλων κατὰ τὸν μυχὸν τὸν μεταξὺ τῶν βράχων Ναυ-
πλίας καὶ Τίρυνθος, ὅπεις διὰ τῶν αἰώνων προεχώθη ὑπὸ τῆς ἄμ-
μου τῆς παραφερομένης ὑπὸ τῶν ποταμῶν Ἰνάχου καὶ Χαράδρου.³⁾
Τοιαύτη ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἀνακάλυψις. Ἡ δὲ ἀρξαμένη ἀποξήρανσις
τῆς Κωπαΐδος πολλὰ δύναται νέποκαλύψη ὑπὸ ἀρχαιολογικὴν ἐπο-
ψιν, πρῶτον μὲν τὴν σοφὴν τῶν ἀρχαίων βερέθρων ἢ καταβοθρῶν τε-
χνικὴν κατεργασίαν τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸ ἔθνος τῶν Μινυῶν,
δεύτερον δ' οὐκ ἀπιθάνως τὰ ἐρείπια τῶν βοιωτικῶν πόλεων αἴ-
τινες λέγονται ἀφανισθεῖσαι, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐλευσίνος:⁴⁾

1) Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐν Ἐλευσίᾳ καὶ Ἐλλάδι προϊστορικῆς ἀρ-
χαιολογίας ὑπὸ Γεωργίου Φίνλεϋ. Ἐν Ἀθήναις. 1869 σ. 19.

2) Θ ου κ υ δ. I. 8.

3) N. Σ ο λ ω μ ο ū Προϊστορικὴν ἀγγείον εύρευνεν ἐν Ναυπλίῳ ἐν Περ-
νασσοῦ τόμ. Z. σ. 82 κ. ἐ.

4) Ο Πιττάνης σταλεὶς τῷ 1842 εἰς ἔξετασιν τῆς Κωπαΐδος διετεί-
νετο ὅτι εἶδεν ἐν τῷ βάθει ἐρείπια ἀρχαίας πόλεως.

τίς οἶδε δ' ἂν τρίτον δὲν ἐπιφυλάσσεται ἡ ἀνακάλυψις λιμναίων οἰκήσεων ἐν αὐτῇ.

Λείψανα δὲ ἀποφαγίων τοῖς Κjökkenmöddinger ἐπ' ἵσης δὲν εὑρέθησαν ἐν Ἑλλάδι. Ἐκλήθησαν δὲ Κjökkenmöddinger δανιστὶ, καὶ εἶνε γνωστὰ ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τὰ λείψανα τῆς προχείρου τροφῆς κυρίως τῶν κατοίκων τῶν δανικῶν χωρῶν, εὑρισκόμενα ἐν σωροῖς κατὰ τὰς ἀκτάς. Ἐν τούτοις εὑρέθησαν ἔκτος τῶν ὀστράκων τῶν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων κατὰ τοὺς παναρχίους χρόνους ἐσθιομένων εἰδῶν θαλασσίων κογχυλίων καὶ ὀστρέων ἐργαλεία λιθίνα κυρίως μὲν τῆς παλαιολιθικῆς, ἀλλὰ καὶ τινας τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, κεράμια πηλίνων ἀγγείων, λείψανα τοῦ κυνὸς ὡς κατοικίδιου ζώου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ λείψανα ζώων προκαταλυσμάτων, τοῦθ' ὅπερ δεικνύει κατὰ προσέγγισιν τὴν ἐποχὴν εἰς ἣν ἀνέρχονται τὰ λείψανα ταῦτα τῆς τροφῆς τῶν παναρχίων ἔκεινων κογχυλιοφάγων.¹⁾ Τοιούτων λοιπὸν ἀποφαγίων σωροὶ δὲν εὑρέθησαν ἐν ταῖς ἐλληνικχίς χώραις, εἴτε τούλαχιστον δὲν ἔγεινε λόγος περὶ τοιούτων. Πρό τινων μόνον ἐτῶν ἤκουος θτι ζένος τις ἐρευνητὴς ἀνεῦρε τοιαῦτα ἀποτραγήματα οἷα τὰ τῆς Δανίας ἐν τῇ ἀκτῇ νήσου τινὸς τῶν τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ δὲν ἔγεινε μακρότερος περὶ τούτου λόγος, τοῦ πρώτου εὑρόντος παρατησαμένου, ὡς φαίνεται, τὴν ἔκθεσιν καὶ ὑποστήριξιν τῆς ιδέας του ταύτης.

'Αλλ' οὐδὲν ἵχγος λοιπὸν προϊστορικῶν λειψάνων εὑρέθη ἐν Ἑλλάδι; Πρῶτος δὲ Dodwell κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰώνος ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τοῦ σωροῦ χώματος τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Μαραθῶνος εὑρέντος ἐκ μέλανος πυρίτου.²⁾ Ολίγον δὲ κατόπιν δὲ Gell ποιεῖται μνεῖαν δμοίων τεμαχίων ἐκ πυρίτου εὑρισκομένων κατὰ τὴν σχιστὴν λεγομένην δούν.³⁾ 'Αλλ' οἱ δύο οὗτοι πρῶτοι ἐρευνηταὶ οἱ παρατηρήσαντες τὰς λιθίνας ἀκωκάς ἀπέδωκαν

1) P e s c h e I Völkerkunde σ. 44 xxi 164.

2) A classical and topographical tour through Greece Τόμ. B'. σ. 159.

3) Itinerary of Greece σ. 166.

αύτάς εἰς τοὺς ἴστορικους χρόνους. 'Ο δὲ Leake¹ ἀποδεχόμενος τὴν αὐτὴν γνώμην ὑπεμνήσθη τοῦ Ἡροδότου ἴστοροῦντος ὅτι τινὲς τῶν βαρβάρων τῶν ἀκολουθούντων τῷ περσικῷ στρατῷ ἔφερον λιθίνους ὁὔστους. 'Αλλὰ κατὰ τῆς γνώμης τούτων ἀντέστη ὁ Φίνλαος, ἀναφερόμενος εἰς τὰ καὶ ἄλλαχοῦ τῆς 'Ελλάδος εύρισκόμενα λίθινα ὅπλα.²

Ταύτην δὲ τὴν εἰκασίαν καὶ ἄλλους ἐξέφρασαν στηριζόμενοι τὸ μὲν εἰς τὴν διαφορὰν τοῦ σχήματος τῶν μαραθωνικῶν λιθίνων εὐρημάτων ἀπό τῶν γνωστῶν, ἐν τῷ μουσείῳ τοῦ βαταβίκου Λουγδούνου ἀποκειμένων, ἀκίδων ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, τὸ δὲ εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὅμοια μὲν τοῖς μαραθωνικοῖς εὑρίσκονται εἰς χώρας εἰς ᾧ οὐδέποτε μετέθησαν Πέρσαι, δὲν εύρέθησαν δ' ὅμως τοιαῦτα οὔτε ἐν Θερμοπύλαις οὔτε ἐν Πλαταιαῖς.³ Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐξητάσθη καὶ πάλιν τὸ ζήτημα. Καὶ ὁ μὲν Φραγκίσκος Lenormant, καταδείξας τὴν σπανιότητα τοῦ μέλανος πυρίτου ἐν Ἑλλάδι, ἐπειράθη νάνεύρη ἐν τῷ ιδιάζοντι σχήματι τῶν μαραθωνικῶν ἀκίδων ήταν στοιχεῖα τῆς περιγραφῆς τῶν αἰθιοπικῶν, οἷας περιγράφει αύτάς ὁ Ἡρόδοτος,⁴ λέγων ὅτι οἱ Αἰθιόπες ἔφερον ἀκαλαμίνους ὁὔστους σμικροὺς, ἀντὶ δὲ σιδήρου ἐπῆν «λίθος ὁὔξες πεποιημένος, τῷ καὶ τὰς σφρηγῖδας γλύφουσι.» Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ οἱ Αἰθιόπες ὡς ἀκολουθοῦντες τῷ στρατῷ τοῦ Θέρζου, ἀλλ᾽ ὁ Γάλλος λόγιος οὐδαμῶς διστάζει νὰ φαντασθῇ τοιούτους συστρατευομένους καὶ πρότερον τῷ Δάτι καὶ Ἀρταρένει.⁵ 'Αφ' ἐπέρου δ' ἔτερος Γάλλος, ὁ Ἀλέξανδρος Bertrand, εὑρίσκων ἐν τοῖς λιθίνοις ὅπλοις τοῦ Μαραθῶνος

1) Travels in Northern Greece Τόμ. Β'. σ. 431. — Demi of Attica ἐκδ. Β'. σ. 100.

2) "Ἐνθ' ἀν. σ. 7 κ. ἐ.

3) Leeman Description des monuments égyptiens du musée de Leyde. 1840 σ. 101 κρ. 18.

4) Lenormant Les armes de pierre de Marathon ἐν τῇ Revue Archéologique τοῦ 1867 τόμ. 15, σ. 145 — 148.

5) Isambert Itinéraire de l' Orient. Première partie. Grèce et Turquie d' Europe. σ 116.

όμοιότητα πρὸς τύπον ἔχοντα μεγάλην διάδοσιν ἐν ὅλῃ τῇ Εὐ-
ρώπῃ, ἀποφαίνεται ὅτι ταῦτα ἀνέρχονται εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐπο-
χήν. Ἀλλὰ καὶ αἱ νεώταται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐνεστῶτος
ἔτους ὑπὸ τοῦ κ. Schliemann γενόμεναι ἀνασκαφαὶ τοῦ σωροῦ
τούτου φαίνονται ἐπιβεβαιοῦσαι ὅτι ἀνέρχεται εἰς προϊστορικοὺς
χρόνους.

Ἄλλ' οἰαδήποτε καὶ ἀν ἴσχυση γνώμη περὶ τῶν μαραθωνικῶν
ἀκιδῶν, εὑρίσκονται πλὴν αὐτῶν, ὡς εἴπομεν ἥδη, λίθινα δῆλα
καὶ ἐργαλεῖα ἐν διαφόροις γχράις τῆς Ἐλλάδος. Ἡδη τῷ 1836
δὲ Φίνλαξ, ὅπτις ἐν τοῖς πρώτοις ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ
εἰς τὴν συλλογὴν καὶ μελέτην τῶν τοιούτων, ὑπέβαλε τῷ 1 Δε-
κεμβρίου τοῦ 1836 εἰς τινα συνεδρίαν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐταιρίας
τῆς Φυσικῆς Ἰστορίας δείγματα δῆλων κατειργασμένων ἐξ ὄψια-
νοῦ λίθου καὶ συνειλεγμένων οὐ μόνον ἐν Μαραθῶνι, ἀλλὰ καὶ
ἀλλαχοῦ τῆς Ἀττικῆς, ἵτοι ἐκ Λιοσίων, τοῦ Κακοσάλεσι καὶ τοῦ
παρὰ τοὺς Τράχωνας Ἄγιου Κοσμᾶ.¹ Ἐκτοτε δὲ αἱ ἔρευναι πρὸς
εὗρεσιν τοιούτων λίθων ἐπολλαπλασιάσθησαν οὕτως ὥστε ἐν ἔτει
1867 ἥδυνατο νὰ γίνηται λόγος περὶ τεσσάρων τοιούτων συλλο-
γῶν, ἐν αἷς ἡ τοῦ Φίνλαξ² καὶ ἡ τοῦ ἐν Ἀθήναις φυσιογραφικοῦ
μουσείου.³

Οἱ τόποι τῆς εὑρέσεως τῶν τοιούτων λίθων εἶναι ἡ Ἀττικὴ, ἡ
Εὔβοια, δὲ Ὁρχομενὸς καὶ ἡ λοιπὴ Βοιωτία, ἡ Ἰος, ἡ Μῆλος,⁴ ἡ
Μεγαρὶς, ἡ Κορινθία, ἡ Ἀρκαδία, ἡ Λακωνία, ἡ Ἀχαΐα.⁵ Οἱ δὲ
λίθοι ἐξ ὧν τὰ δῆλα ταῦτα εἶναι κατεσκευασμένα εἶναι διορίτης,
δὲ ὄφιτης, δὲ γρανίτης, δὲ πορφυρίτης, δὲ βασάλτης, δὲ ὄψιανὸς καὶ δὲ
πυρίτης.⁶ Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶναι ἡ ἐν τῇ νήσῳ Ἱφεύρεσις λιθίνου

1) Φίνλαξ ἔνθ' ἀν. σ. 16.

2) "Ιδε κατάλογον ταύτης μετ' εἰκόνων ἐν παρατήματι τῆς ἀνω
μνημονευθείσης συγγραφῆς αὐτοῦ.

3) Dumont ἐν Revue Archéologique τόμ. 16 σ. 356.

4) Φίνλαξ ἔνθ' ἀν. — Dumont ἔνθ' ἀν. σ. 356-357.

5) Lenormant ἐν τῇ Revue Archéologique τοῦ 1867 τόμ.
15 σ. 15 - 18.

6) "Id. τὴν περιγραφὴν καὶ τὰ ἀπεικονίσματα ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς
συλλογῆς τοῦ Φίνλαξ. — Dumont ἐν τῇ Revue Archéologique τοῦ 1867

πυρῆνος (*nucleus*) ἐξ ὄψιανοῦ. διασώζοντος τὰ ἔχνη τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐκοπῆς διαφόρων λιθίνων ἐργαλείων.¹ Τὰ δὲ συνηθέστερον ἐν Ἑλλάδι εὑρισκόμενα λίθινα ὅπλα εἰνει μικρὸ τεμάχια λιθῶν ἀποληγόντων εἰς ὅξεν, δυσίων πρὸς ἀκωκὰς βελῶν, μαχαιρίδια, σμίλαι, σπανιώτεροι δὲ εἰνει οἱ πελέκεις καὶ οἱ σφῦραι. Τὰ πλεῖστα δ' αὐτῶν εἰνει λεῖα, παρέχοντα προφανῆ τὴν ύπ' ἀνθρωπίνης χειρὸς κατεργασίαν, διὸ καὶ ἔθεωρήθησαν λείψανα τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς: ἐλάχιστα δ' εὐρέθησαν τὰνερχόμενα εἰς τοὺς παλαιολιθικοὺς γρόνους². Παρετηρήθη δὲ δτι συνήθως τὰ ὅπλα ταῦτα εἰνει κατεσκευασμένα ἐκ λιθῶν μὴ ὑπαρχόντων ἐν τοῖς τόποις ἐν οἷς εὑρίσκονται.³ Ἰδίως δὲ πολλὰ τῶν τῆς Ἀττικῆς φαίνονται κατειργασμένα ἐκ λιθῶν ἀπαντώντων ἐν Μήλῳ καὶ Θήρῃ.⁴

'Η ὑπαρξίει τῶν τοιούτων λιθῶν, εὑρισκομένων κατὰ τὴν παρατήρησιν τῶν συλλογέων συνήθως ἐν ἀκρωρείαις καὶ ἐν φάραγξι, δὲν ἔμεινεν ἀπαρατήρητος ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, δεῖτις καλεῖ αὐτοὺς διὰ τοῦ γενικοῦ ὄνδρατος ἀστροπελέκια ἢ ἀστροπέλεκα, οὐ γίνεται χρῆσις ἐνίστει καὶ πρὸς δῆλωσιν τῶν οὐρανοπετῶν λίθων ἢ ἀερολιθῶν. Προςάπτει δ' αὐτοῖς δ λαὸς θεραπευτικὰς ἢ ἔλλας γοντευτικὰς ἰδιότητας, διασώσας πιθανῶς ἐν τούτῳ τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαιότητος, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ δύο τοιούτων λιθίνων πελέκεων, ὡς δ μὲν εὐρέθεις ἐν Ἀργολίδι ἀπόκειται ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ ἐνταῦθα ἀρχαιολογικοῦ μουσείου, δ δ' ἐν τῷ βρετανικῷ μουσείῳ ἀμφότεροι οὔτοι φέρουσιν ἐπιγεγραμμένα μαγικὰ σημεῖα. Περίεργος δὲ εἰνει ἡ ιδέα τοῦ λαοῦ φανταζομένου ὅτι σχηματίζονται ἐνθα πίπτει κεραυνὸς καὶ ὅτι πρὸς τέλειον αὐτῶν ἀπαρτισμὸν ἀπαιτεῖται νὰ μείνωσι κεχωσμένα ἐν τῇ γῇ ἐφ' ἡμέρας τεσσαράκοντα.⁵

τόμ. 16 σ. 141 142. 387 - *Le nor mal t* ἔνθ' ἀν.—'Ο *Mortillet* ἔνθ' ἀν. σ. 175 ἀμφισβητεῖ τὴν ἐν Ἑλλάδι εὑρεσιν ἐργαλείων ἐκ πυρίου.

1) *Le nor mal t* ἔνθ' ἀν. σ. 18.—Τοῦ αὐτοῦ *Histoire ancienne de l' Orient* ἔκδ. Θ' τόμ. Α'. σ. 159.

2) *Dumont* ἔνθ' ἀν. σ. 142.

3) *Dumont* ἔνθ' ἀν. σ. 357.

4) *Dumont* ἔνθ' ἀν. σ. 142.

5) *Dumont* ἔνθ' ἀν. σ. 358.—Ν. Γ. Πολιτοῦ δημώδεις μετεωρο-

Αἱ περὶ τῆς Θεραπευτικῆς μάλιστα ἴδιότητος τῶν ἀστροπελεύκιων ἴδεαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ φαίνεται ὅτι κατέστησαν δυσχερῆ τὴν συλλογὴν πολλῶν προϊστορικῶν λιθίνων ἐργαλείων, ὃποῖα κατὰ μυριάδας συνηθροίσθησαν ἐν ταῖς ἀρκτώχαις ἴδιως χώραις τῆς Εὐρώπης. 'Αναντίρρητον δ' εἶνε ὅτι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν τοιούτων τεκμηρίων τοῦ παλαιοτάτου κατοικισμοῦ τῆς ἡμετέρας χώρας εἶνε ἀπαραίτητος πρὸς ἀκριβεστέραν ἔρευναν τῶν προϊστορικῶν ἔκεινων γρόνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ περὶ αὐτῶν ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀρκτών εὐρημάτων πορτόζομενα. Εὔρù δὲ στάδιον εἰς προϊστορικὰς μελέτας ἀνοιγήσεται ὅταν κατορθωθῇ ποτε ἡ συστηματικὴ ἀποκάλυψις τῶν νεκροπόλεων ἀς διὰ λάθες καὶ κισσήρεως ἔχει κατακαλύψει ἡ ἡφαίστειος ἐν Θήρᾳ ἐνέργεια. Ἡ ἐπιστήμη κατώρθωσε νῦναςύρη μέχρι τοῦδε μόλις που ἀκρόθεν τὸν πέπλον τὸν καλύπτοντα ἐπὶ μακροτάτους αἰώνας τὸν βίον τῶν παναργάιων κατοίκων τῶν θηραϊκῶν νήσων. 'Αλλ' οὐχ ἡττον ὑπῆρξαν διδαχτικώτατα τάποκαλυπτήρια δι' ὧν εἰςέδυσεν ἀκτὶς ἰστορικοῦ φωτὸς εἰς μίαν γωνίαν τῶν προϊστορικῶν ἔκεινων Πομπηίων.

'Επ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν ἔτει 1866 γενομένης ἐκρήξεως τοῦ ἐν Θήρᾳ ἡφαιστείου πρῶτος δ. κ. Ἀναστάσιος Χρηστομάνος ὑπέδειξε τὴν ὑπαρξίαν προϊστορικῶν λειψάνων ἐν τῇ νήσῳ, κειμένων ὑπὸ τὰ στρώματα τοῦ ἡφαιστείου πώρου.¹⁾ Εἰς δύο δὲ Θηραίους, τὸν κ. Ἀλαφούζον καὶ τὸν διακεκριμένον ἱατρὸν καὶ νῦν βουλευτὴν Θήρας κ. Νομικὸν, ὄφείλονται αἱ πρῶται ἐν ἔτει 1867 γενόμεναι ἀνασκαφαὶ, ἀς ἔξηκολούθησε κατὰ τὸ αὐτὸν ἔτος ὁ ἐκ Παρισίων καθηγητὴς Fouqué, ἀργότερον δ' ἐν ἔτει 1870 οἱ ἑταῖροι τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς Gorceix καὶ Mamet. Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ἀπεκαλύφθησαν ἐν Θηρασίᾳ καὶ ἐν Ἀκρωτηρίῳ τῆς Θήρας κτίρια καὶ τάφοι ἀρχαίστεροι τῆς δεινῆς ἐκρήξεως ἐξ ἣς προῆλθε κατὰ μέγα μέρος ὁ σημερινὸς σχηματισμὸς τοῦ θηραϊκοῦ ὄρμου καὶ ἦν οἱ γεωλόγοι εἰκαζούσαι συμβάσσαν περὶ τὰ δισχίλια ἔτη πρὸ Χριστοῦ. Αἱ κατοικίαι αὗται τῶν προϊστορικῶν Θηραίων,

λογικοὶ μᾶθοι. 'Ἐν Ἀθήναις 1880 σ. 12 - 13. - Ηρόλ. Rud. Virchow, Die Urbevölkerung Europas σ. 42.

1) Fouqué Santorin et ses éruptions Paris 1879 σ. 95.

δικισώζουσαι νεαράν ἀκόμη τὴν τριπαλαίαν αύτῶν ἀρχαιότητα, οἷαν κατεκάλυψεν αἴφνης ἐκρηγθὲν τὸ στρῶμα τῆς ἐπιπεσούσης κισσήρεως, παρέχουσιν ἡμῖν διδακτικὴν εἰκόνα τῆς καταστάσεως ἐν ᾧ εὑρίσκοντο μονονούχῃ πρὸ τετρακιγγιλίων ἐπῶν οἱ κάτοικοι τῶν νοτίων νήσων τοῦ Αἰγαίου. Τὰ ἐν αὐτοῖς εὑρεθέντα εἶνε παντοῖα ἐκ λίθου ὄψινοῦ ἢ πυρίτου ὅπλα, οἷον αἰχμαὶ βελῶν, μαχαίριδια ἐπιμήκη, γλύφανα, πρίονες, ποικίλα οἰκικὰ σκεύη ἐκ λάθας, οἷον μῦλοι, ἵγδια, δίσκοι, σκαφίδια, ἀγγεῖα ἐξ ὅπτῆς γῆς προωρισμένα διὰ τὴν οἰκιακὴν χρῆσιν, ὃν τινα μέγιστα περιέχοντα ἀπηνθρωπωμένας κριθᾶς καὶ ἄλλους καρποὺς, τέλος δὲ ὁστᾶς ζῷων κατοικίδιων. Οὐδὲνὸς μετάλλου παρουσιάζεται χρῆσις ἐν τῇ οἰκοδομῇ, οὐδεὶς ἥλος εὑρέθη. Καθόλου δὲ εἰπεῖν αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν θηραϊκῶν νήσων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς καταστροφῆς ἐλαχίστην εἶχον γνῶσιν τῆς μεταλλουργίας. Εὐρισκόμεθα λοιπὸν ἀκόμη ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς, ἀλλ' ἡ θηραϊκὴ κρύπτη ἀποκαλύπτει ἡμῖν τὸν ἀνθρωπὸν ἐπαρκῶς προηγμένον ἐν τῷ πολιτισμῷ. Ἀπέχομεν πολὺ ἀπὸ τοῦ φερείκου καὶ φιλοθήρου τρωγλοδύτου, οὐδὲ ἔχομεν πλέον πρὸ ἡμῶν τὸν πλάνητα κοιγχλιοφάγον τῶν ὑπερθορείων ἀκτῶν. Ὁ Προθηραῖος—ἅς τον καλέσωμεν οὕτω—εἶνε γεωργὸς ἄμα καὶ ἀλιεὺς, ἔχει ἐστίαν μόνιμον καὶ οὕτω στερεῶς φύκοδομημένην, ὥστε διετηρήθη ἐπ' αἰῶνας ὅλους, ἔχει οὐσίαν ἦν ἀποταμιεύει, ἀγροὺς ἐφ' ὃν χρυσίζουσιν οἱ δημητριακοὶ καρποὶ καὶ θάλλουσιν αἱ ἐλαῖαι, νομάς καθ' ἓς βόσκουσι τὰ ποίμνια του. Ὁ βίος του μετέχει ἡδη εὐεστοῦς τινος καὶ πληροῦσιν ἥδη τὸν οἰκον αὐτοῦ πλὴν τῶν λιθίνων ὅπλων καὶ σκευῶν ἔργα τῆς κεραμοποίίας κατεσκευασμένα διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐκ γῆς θηραϊκῆς, καθ' ἀπέδειξεν ἡ χημικὴ ἀνάλυσις¹⁾. Εὑρίσκετο ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς γείτονας νήσους, οἷον τὴν Πόδον καὶ τὴν Μῆλον, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ὄμοιότητος τῶν σχημάτων καὶ διαγραμμάτων τῶν θηραϊκῶν ἀγγείων πρὸς ἀρχαικὰ ἀγγεῖα τῶν εἰρημένων νήσων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Μικρὰν Ασίαν, ὡς ἀποδεικνύουσι δύο εὑρεθέντες χρυσοὶ δακτύλιοι.

1) Φουρνέ ε̄νθ. ἁν. σ. 125 - 126.

Κατὰ ταῦτα δὲ Προθηράῖος εἶνε πανάργακιος, ἀλλὰ δὲν εἶνε ὡγύγιος. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ὡς ὁ βίος αὐτοῦ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ βίου τῶν πρώτων ἀνθρώπων, οὕτω καὶ ἡ σωματικὴ αὐτοῦ κατασκευὴ ἡτο πολλῷ διάφορος τῆς τοῦ ἀνθρωποειδοῦς τρωγλοδύτου καὶ παρεμφερῆς τῇ τοῦ συγγρόνου ἀνθρώπου, ὡς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ κάτω τινὸς σιαγόνος εὐρεθείσης κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς, ἣτις οὐδὲν παρέχει τὸ ιδιαιτερόν ὑπὸ ἀνθρωπολογικὴν ἢ κανὸν ἔθνολογικὴν ἐποψίην ἔξεταζομένη.¹⁾

Αἱ γενόμεναι ἀνασκαφαὶ τῆς Θήρας καὶ Θηρασίας, προσκρούουσαι ἐνίστε εἰς τὰς ἐκ τοῦ ἐδάφους δυσχερείας, ὑπῆρξαν μονομερεῖς, ἐν ᾧ ὀλόκληρον προϊστορικὸν χωρίον κεῖται τεθαμμένον ὑπὸ τὸ στρῶμα τῆς κισσήρεως.²⁾ Εἰ καὶ ὁ βίος τῶν παναργακίων ἔκεινων κατοίκων τῶν θηραϊκῶν νήσων, οἷον γνωρίζομεν αὐτὸν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε τεκμηρίων, δὲν παρέχει πολλὴν τὴν ποικιλίαν οὐδὲ ἡ τέχνη δεικνύει πολυμερῆ προαγωγὴν, οὐχ ἡττον συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ ἥθελον διασαφηνίσει ἔτι ἀκριβέστερον τὰ κατὰ τὴν ὑπαρξίαν καὶ τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς προϊστορικῆς ταύτης πόλεως. Εὔχηται δὲ ἔργον εἶνε νὰ δοθῇ ποτε ἀφορμὴ πρὸς τοιαύτην συστηματικὴν ἔρευναν. Τότε μόνον θὰ καταστῇ δυνατὸν γνωρίζοντες πλησιέστερον τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς Θήρας νὰ μὴ ἀρκεσθῶμεν ἀποκαλοῦντας αὐτοὺς Προθηραίους, ἀλλὰ νὰ βαπτίσωμεν αὐτοὺς ἵσως μέ τι τῶν ὄνομάτων τῶν ἀναφαινομένων ἥδη ἐν τῇ αὐγῇ τῆς ἑλληνικῆς ιστορίας. Μέχρι δὲ ἔκείνου τοῦ χρόνου μενέτωσαν ἀνώνυμοι πᾶσαν δὲ ἀπόπειραν πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ λαοῦ εἰς διν ἀνήκουσι νομίζομεν ἔσπευσμένην. Τοιαύτην ἔπομένως θεωροῦμεν καὶ τὴν τοῦ Lenormant, ἀποκαλέσαντος αὐτοὺς Πελασγούς καὶ ὑποδείξαντος τὴν δυοιότητα ἣτις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἔργων τῆς προϊστορικῆς τῶν Θηραίων ἀγγειοπλαστικῆς καὶ τῶν δώρων ἀτινα ἐπὶ αἰγυπτιακῶν γλυπτικῶν ἔργων φαίνονται προς-

1) Φουρέ ՚ενθ' ἀν. σ. 99.

2) Ήξει τῶν ἀνασκαφῶν καὶ εὑρημάτων τούτων ἕδε τὴν ἀνωτέρω σημειωθεῖσαν συγγραφὴν τοῦ Φουρέ ՚εν σ. 94-131.

κομίζοντες εἰς τοὺς Αἰγυπτίους βασιλεῖς οἱ πελασγικοὶ κάτοικοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου¹⁾.

Τοιαῦτα ἐν ὄλιγοις τὰ πορίσματα τῶν προϊστορικῶν μελετῶν ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος. Βαίνομεν ἐπὶ ἐδάφους κινδυνώδους δόπου εὐχερεῖς αἱ παρανοήσεις, συγνὴ δὲ πολλάκις ἡ ἐκ προκαταλήψεως παραπλάνησις. Καὶ πῶς οὖ; πῶς δυνάμεθα οἱ τὰ χθεσινὰ πολλάκις μὴ δυνάμενοι νὰ ἔξακριθώσωμεν νὰ ἐρευνήσωμεν ἐν ἀναμφισβητήτῳ ἀσφαλείᾳ τὰ λείψανα καὶ τὰς περιπτείας ἐποχῶν ἀπωτάτων; Ἡ ἀπόστασις αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ὄμηρου εἶνε τοιαύτη, ὡςτε ἐπιλαχμάνομεν τῆς μελέτης τούτων μετὰ τὴν ἐξερεύνησιν ἐκείνων δυνάμεθα νὰ λέγωμεν κατὰ τὴν εὑφυᾶ ἕκφραστιν τοῦ Φίνλανδοῦ ὅτι μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν.

Τοιούτων ὡγυγίων χρόνων ἡ μελέτη εἶνε ἔργον μακρὸν καὶ σύναμα ἔργον πολλῶν, ἀλλ' ἐπέστη καὶρὸς νὰ σχοληθῶμεν περὶ αὐτοὺς δραστηριώτερον. Ἡ δ' εὐχαριρία τῆς προσεχοῦς ἐν Ἀθήναις συγχροτήσεως τοῦ συνεδρίου τῶν προϊστορικῶν ἐρευνῶν πεποίθαμεν ὅτι θέλει οὐκ ὀλίγον συντείνει εἰς τὴν ἐξερεύνησιν πολλῶν ζητημάτων συνδεομένων πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν παλαιοτάτων πρὸ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ μύθου κατοίκων τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ θέλει ἵσως δεῖξει τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς προϊστορικοὺς κατοίκους τῆς λοιπῆς Εὐρώπης.

---

1) Revue Archéologique τοῦ 1866 τόμ. 14 σ. 423-432.

ΦΟΙΝΙΚΕΣ

ΕΝ ΑΓΙΩ· ΓΕΩΡΓΙΩ· ΤΩ· ΠΑΡΑ ΤΗ· ΣΑΛΑΜΙΝΙ

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τῆς πελασγικῆς περιόδου μετέβη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπάρχουσι πλεῖσται μὲν εἰκασίαι, πολλάκις ἀπ' ἀλλήλων τὰ μέγιστα ἀπέχουσαι, οὐδεμίᾳ δὲ βεβαιότης. Ἀλλὰ τοῦθ' ὅπερ οὐδεὶς δύναται νάμφισθηση, τοῦθ' ὅπερ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον εἶνε αἱ ἀρχαιόταται σχέσεις τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἐπίδρασις ἦν ἔσχον αἱ σχέσεις καὶ ἐπικοινωνία αὕτη, ὅτε μὲν εἰρηνικὴ, ὅτε δὲ πολεμικὴ, ἐπὶ τὰς τύχας τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

Ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑφίστατο ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων πολιτισμὸς μέγας. Κατὰ τὰς πρὸ ἡμῶν ἡμέρας, συνεργησάστης καὶ τῆς λεγομένης φιλοσοφίας τῆς ἴστορίας, ἐγέννηθησαν ιδέαι τινὲς οὔτως εἰπεῖν συνθηματικαὶ περὶ τινῶν περιόδων τῆς καθόλου ἀνθρωπίνης ἴστορίας, αἵτινες ἐνίστε καὶ τὴν σήμερον ὑφίστανται. Τοιαύτη εἶνε ἡ ἐπικρατήσασα ιδέα περὶ τῆς στασιμότητος καὶ τοῦ ἀπολιτίστου τῆς Ἀνατολῆς καθόλου λαμβανομένης, ἡ ιδέα περὶ τῆς βαρβαρότητος τῶν μέσων αἰώνων, ἡ περιφρόνησις τοῦ βυζαντινισμοῦ. Καὶ περὶ μὲν τῶν δύο ἄλλων ἐποχῶν δὲν πρόκειται ἐνταῦθα. Περὶ δὲ τῆς Ἀνατολῆς λεκτέον διὰ δέν ἐπιτρέπεται σήμερον μετὰ τὰς μεγάλας ἀνακαλύψεις, τὰς ἐκτεταμένας ἐρεύνας περὶ τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαθυλανίας, τῆς Φοινίκης νὰ διαιλῶμεν περὶ βαρβαρότητος τῶν ἀσιανῶν καὶ ἀφρικανικῶν τούτων λαῶν. Τὰ κράτη ταῦτα τὰ μεγάλα, αἱ ἀπέραντοι ἐκεῖναι μοναρχίαι ἀνέπτυξαν τὴν τέχνην καὶ τὰς ἐπιστήμας εἰς ἵκανως μέγαν βαθμόν· ἐκεῖ δὲ θάνατρέξωμεν ἵνα εὑρώμεν τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ, διὰ τοῦτο δὲ παράδοξον νὰ περιμένωμεν ἀμέσως τὴν ὑψίστην αἰγλήν τοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τῶν πρώτων ἐκείνων λαῶν οἰτινες ἀποτελοῦσι

τὴν γέφυραν ἀπὸ τῆς πρώτης ἀγρίας καὶ κατὰ φύσιν διαίτης τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης.

Τότε δὲν ἔπρεπε μέχρι τινὸς οὐδὲ τὴν Ἑλλάδα νὰ θεωρῶμεν οὖν ἐσυνείθισε νὰ τιμῷσι τὴν καὶ γεραιρῆ ἢ ἀνθρωπότης ἀπασα, ἐπειδὴ οὔτε τὸ ἐν πολέμῳ δίκαιον προήχθη υπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς ὃ σημεῖον ἥγαγεν αὐτὸν ἢ διεθνῆς φιλανθρωπία τοῦ ἐρυθροῦ σταυροῦ, οὔτε ἡ πολιτεία ἔφθασεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα ἢν βλέπομεν κατόπιν ἀναπτυχθεῖσαν, οὔτε τὸ δίκαιον διετυπώθη ὡς ύπὸ τῶν Ῥώματίων νομοδιδασκάλων. Καὶ πάλιν δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρῶμεν μέγα κατόρθωμα ἐν τῇ ἴστορίᾳ τὴν μεγάλην τῆς Ῥώμης μοναρχίαν καὶ τὴν εἰςαγωγὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου, ἐπειδὴ δὲν μετέβαινεν ὁ Ἀδριανὸς εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀπὸ τοῦ Βρενδησίου δι’ ἀτμοκινήτου ἢ δὲν ἔφωτίζοντο τὰ θεάματα τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἀμφιθεάτρου δι’ ἡλεκτρικοῦ φωτὸς καὶ δὲν ἐστέλλοντο ἀπὸ τῶν ἐσχατιῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς τὴν πρωτεύουσαν αἱ εἰδήσεις διὰ τοῦ τηλεγραφικοῦ σύρματος οὐδὲ συνεννοοῦντο οἱ αὐτοκράτορες μετὰ τοῦ ἐν Ὁστίᾳ στόλου διὰ τοῦ τηλεφώνου. Ἡ πρόοδος ἐν τῇ ἴστορίᾳ εἶναι σχετική. Ἀτοπος δὲ καὶ ἄδικος εἶνε ἡ κρίσις ὅταν ζητῶμεν νὰ μετρήσωμεν παρωχημένον πινάκι πολιτισμὸν ἀπὸ τῆς νεωτέρας σκοπιᾶς τῆς ἡμετέρας προαγωγῆς καὶ διὰ τοῦ πήχεως τῆς σημερινῆς περιόδου. Ὅταν λοιπὸν ἔξετάσωμεν τὴν Ἀνατολὴν ἐν ἀληθείᾳ καὶ παραβολικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα τῶν παναρχαίων χρόνων θὰ εὑρώμεν αὐτὴν λίαν προηγμένην καὶ ἔχουσαν πολιτισμὸν πολλῷ ἀρχαιότερον. Ἐκεῖ θὰ εὑρώμεν τὰς ἀρχὰς τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης, τὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ, τὴν γεωδαισίαν, τὰ πλεῖστα τέλος τῶν ἀγαθῶν ὅσα ἐμφαίνουσι τὸν εὗ τὴγμένον ἀνθρώπον. Ἡτο δὲ φυσικὸν δτὶ τὸν πολιτισμὸν ἐκεῖνον θὰ προεγχαιρίζετο σὺν τῷ χρόνῳ ὁ μᾶλλον ἀπολιτιστος ποιμενικὸς ἢ γεωργικὸς πληθυσμὸς τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν πρὸ τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων.

Περὶ τούτου μαρτυρῶσιν ἡδη αὐτοὶ οἱ μῦθοι τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἰς ἐποίκους ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, εἰς Φοίνικας καὶ Αἴγυπτους, ἀποδίδουσι τὴν εἰςαγωγὴν τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἀνατροφῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Ἑλλάδι. Εἰς αὐτοὺς ἀνέρχεται κατὰ τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων ἡ πρώτη καλλιέργεια τῆς γῆς, ἡ κτίσις τῶν

πόλεων, ἡ εἰςαγωγὴ τῆς χρήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐμπορίου, εἰς αὐτοὺς τὸ δῶρον τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γάμου, εἰς αὐτοὺς ὥρισμέναι τινὲς λατρεῖαι καὶ ἔθιμα. Τὰ ὄνόματα τοῦ Κέκροπος, τοῦ Κάζμου, τοῦ Πέλοπος, τοῦ Δαναοῦ φέρονται βεβαίως ἀμέσως εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου. Τὰ ὄνόματα ταῦτα δὲν εἶνε ἴστορικά, ἀλλ' εἶνε προσωποποιήσεις τῆς τοιαύτης ἐξ Ἀνατολῶν ἐπέλευσεως τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὡπῆρξεν ἀληθῶς χρόνος καθ' ὃν τὰ τοιαῦτα μυθεύματα τῶν Ἑλλήνων ἔξηγούντο ἐν ἀμεταπτώτῳ ἴστορικῇ πίστει καὶ ἐπιστεύετο μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας ὅτι ἀληθῶς ὁ Κέκροψ, ὅτι ἀληθῶς ὁ Δαναὸς ἦλθον ἐξ Αἰγύπτου καὶ ὅτι ἐπομένως ἔγκατέστησαν ἐν Ἑλλάδι αἰγυπτιακαὶ ἀποικίαι καθ' ὃν τρόπον διαλαμβάνουσιν οἱ μῦθοι. Ἡ εὑρεσις πυραμιδοειδῶν τινῶν κτιρίων ἐν Ἑλλάδι, συγγένεια τις τῆς τέχνης τῆς ἀρχαιοτάτης ἐν Ἑλλάδι πρὸς τὰ αἰγυπτιακὰ μορφώματα καὶ ἡ ὄμοιότης τινῶν ὄνομάτων συνετέλουν οὐκ ὀλίγον ὡς τεκμήριον εἰς τοὺς θέλοντας νὰ παραστήσωσι τὴν Ἑλλάδα ως συνέχειαν τῆς Ἀνατολῆς, νῦν φαιρέσσωσιν ἀπ' αὐτῆς πάντα γαρακτῆρα πρωτοτυπίας καὶ νὰ ἔχηγήσωσιν ἰδίως τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν ὡς παραπεποιημένην τινὰ ἀντιγραφὴν τοῦ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων λερών μορφωθέντος συστήματος. Ἡ σημερινὴ ἐπιστήμη ἀπέγει τεβεβίως ἀπὸ τῶν τοιούτων ὑπερβολῶν ἀλλ' ἐπ' ἵστη ὀκνεῖ νὰ παραδεχθῇ τὴν ἐναντίαν ἀρχὴν καθ' ἣν δὲ ἐλληνικὸς κόσμος ἐπλάσθη ἀφ' ἑαυτοῦ οἵονει αὐτομάτως ᾔνευ οὐδεμιᾶς ζένης ἐπιδράσεως. Εἶνε ἀσκοπος ἀληθῶς ἡ προςπάθεια τῶν θελόντων νὰ σώσωσι τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν τοιούτων ἰδεατικῶν διόξασμάτων ἀπὸ τῶν ῥύπων ζενικῆς ἐπιδράσεως οίους φαντάζονται αὐτούς. Τὴν Ἑλλάδα δὲν ἀτιμάζει, τὴν Ἑλλάδα τιμᾷ ἡ παραδογὴ τῶν τοιούτων ζένων ἐφευρέσεων, δὲ δανεισμὸς ὄθνείων τινῶν θεῶν, ἡ δεξιῶσις τῶν ἀρχῶν τῆς ἀλλογενοῦς, πολλάκις ἀλλοχότου τέχνης. Ὡπῆρξαν μαθηταὶ, ἀλλ' ὑπερηκόντισαν τοὺς διδασκάλους ζεζοχώτατα. Εἴς τὴν γόνιμον αὐτῶν φαντασίαν, εἰς τὸν νεανικὸν εὔπλαστον αὐτῶν νοῦν δὲν ἀπετυπώθησαν τὰ διδάγματα τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀσσυρίας καὶ τῆς Φοινίκης ως τύπος δακτυλίου ἐπὶ κηροῦ εὐμαλάκτου, ἀλλ' ως ἀκατάσκευος σπορὰ εἰς γῆν ἀγαθήν.

Ἐν τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ ἔτελέσθη ὡς ἐν μυστηρίῳ δημιουργία νέα καὶ ὁ νέος γόνος μόλις που ὥμοιαζε πρὸς τὸν γεννήτορα. "Οτε δὲ ἡνδρώθη ἡ νέα Ἑλλὰς περιφανῆς εἰς γόντρα καὶ κάλλος, ἐν τῇ κλαγγῇ τῶν ὅπλων τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων οἱ Ἀχαιοὶ οἱ προελθόντες ἐκ τῶν πάλαι Πελασγῶν ἀναμιχθέντων μετὰ τῶν ἐξ Ἀνατολῆς στοιχείων εἶνε νέα πλάσις ὡς μετὰ κατακλυσμῶν.

Ο δὲ λαὸς ὃςτις ὡς ἄλλος Προμηθεὺς ἤνεγκε τὸ πῦρ εἰς τὸ νεό-πλαστον τῶν Πελασγῶν γένος εἶνε μάλιστα οἱ Φοίνικες. Ο σημι-τικὸς οὐτος λαὸς, συγγενῆς τὴν γλώσσαν καὶ τὴν καταγωγὴν πρὸς τοὺς Ἐβραίους, τούτων μάλιστα ἀνεπλήθου τὴν θέσιν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολῇ. Κατοικοῦντες ἐν τῇ στενῇ λωρίδι γῆς τῇ ἀποτελουμένῃ ἐκ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν κρασπέδων τοῦ Λιθάνου, ἐκεῖ ἔκτισαν τὰς πόλεις αὐτῶν, τὴν Βύθλον, τὴν Σιδῶνα, τὴν Τύρον, καὶ ἀνέπτυ-ξαν ἐγχώριον βιομηχανίαν ἀξίαν λόγου, εύρισκόμενοι ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὰς χώρας τοῦ Εύφρατου καὶ τοῦ Τίγριδος. Ή στενότης καὶ ἀνεπάρκεια τῆς χώρας αὐτῶν κατέστησαν αὐτοὺς ταχέως λαὸν ναυτιλῶν. Ἐνώπιον αὐτῶν ἔκειτο ἡ Μεσόγειος, ἀπέναντι δ' αὐ-τῶν ἡ νῆσος Κύπρος, πλουσία μετάλλων καὶ ἄλλων ὄλῶν. Απὸ τῆς Κύπρου μετέβησαν εἰς τὴν Ρόδον, ἐκεῖθεν δ' εἰς τὴν Κρήτην, προχωροῦντες δ' ἐν τῷ Αιγαίῳ ἀπὸ νῆσου εἰς νῆσον ἔφθασαν εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, μάλιστα δὲ τὰς ἀνατολικὰς αὐτῆς ἀκτὰς, ἀπὸ τῶν Κυθήρων μέχρι τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ Μαγνησίας. Ο χρυσὸς τῆς Σάμου, τῆς Σίφου καὶ τῆς Θάσου,¹ τὰ ὄλομανοῦντα δάση τῆς Ἑλλάδος, ὁ γαλκὸς τῆς Εὔβοιας,² τάργυρωρωγεῖα, οἱ δοῦλοι οὓς ἐλάμβανον ἢ ἡρπαζον ἐξ Ἑλλάδος εἰλακυον αὐτοὺς ζωη-ρῶς ἀλλ' οἱ πρῶτοι αὐτῶν πλόες φαίνεται ὅτι ἡρέαντο δι' ἄλλον λόγον. Ἀνεζήτουν δῆλα δὴ χάριν τῶν ἰσχυρῶν τῆς Ἀνατολῆς τὴν πορφύραν, ἦν παρεῖχον αἱ κοιχύλαι οἵ κατὰ τὰς ἐλληνικὰς θαλάσ-σας ἀλιευόμεναι.

Ἡ χρῆστις τῆς πορφύρας πρὸς βαφὴν πολυτελῶν ὑφασμάτων, παραπετασμάτων, ταπήτων ἦτο λίαν διαδεδομένη ἀπὸ τῆς ἀπω-

1) Movers Das Phönizische Alterthum. Τόμ. Γ' σ. 56.

2) αὐτ. σ. 66.

τάτης ἀρχαιότητος. Γνωστὴ εἶνε ἡ χρῆσις αὐτῆς ἐν Αἰγύπτῳ, Βαθυλανίᾳ, Ἀσσυρίᾳ, Φοινίκῃ. Ἐν δὲ τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ γίνεται πολλάκις μνεία τῶν δι' αὐτῆς βεβαχμένων ἐνδυμάτων, πέπλων, σχοινίων.¹ Διασημότατα δὲ μάλιστα ἡσαν παρὰ Τρωμαίοις τὰ διδυκα τῆς Τύρου² καὶ ἡ πορφύρα τῆς Σιδώνος.³ Ἀλλ᾽ ἡ ἄγρα τῆς πορφύρας ἐγίνετο οὐχ ἡττον κατά τε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς ἐλληνικὰς χώρας. Ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται μνείαν τῶν περὶ τὴν Τρραπάδα κατὰ τὰχρωτήρια Σίγειον καὶ Λεκτὸν ἀλισκομένων πορφυρῶν, δύοις δὲ καὶ τῷ ἐν τῷ Εὐρίπῳ.⁴ Παρ' Ὁρατίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς λακωνικῆς πορφύρας⁵ ἡ δὲ ἔρμιονικὴ ἀναφέρεται παρ' Αἰσχύλῳ⁶ καὶ Πλουτάρχῳ.⁷ Κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν «κόχλους εἰς βαφὴν πορφύρας παρέχεται τὰ ἐπιθαλάσσια τῆς »Λακωνικῆς ἐπιτηδειοτάτας μετά γε τὴν Φοινίκων θάλασσαν». ⁸ Άλι δὲ πορφύραι τῶν Κυθήρων ἡσαν οὕτως ὄνομασται διὰ τὸ κάλλος αὐτῶν, ὡς λέγει Στέφανος ὁ Βυζάντιος, ὅστε ἡ νῆσος ἔφερε καὶ τὸ σονομα Πορφύρουσα.⁹ Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν ἡλίσκοντο αἱ πορφύραι ὡς ἐν Κῷ, Γυάρῳ¹⁰ καὶ Μαγνησίᾳ.¹¹ Ἡγρεύοντο δὲ καὶ ἐν Νισύρῳ, ἥτις ἐκαλεῖτο πάλαι καὶ Πορφυρία πᾶν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ πορφυρέων.¹²

1) Ἐξὸδου XXV, 3, 4, 5. XXVI, 1, 36. XXVII, 16. XXVIII, 5, 6, 8, 15, 33.—Ιουδὲο X, 19.—Ἄσματος ἀσμάτων VII, 5,—Ἐσθὸν I, 6. VIII, 15.—Δανιὴλ V, 7.—Ιερεμίου X, 9.

2) Πλατίου Hist. Nat. VII, 39, 137.—Ορατίου ἐπωδῶν XII, 21. Οδῶν Β' 16, 35.

3) Lucan. III, 26.—Ορατίου ἐπιστολ. A' 10, 26.

4) Τῶν περὶ τὰ ζῆχνα ιστοριῶν E 547^a 5, 6.

5) Οδῶν Β' 18, 7.

6) Ἀγαμέμν. στ. 958.

7) Ἐβίω Αλεξάνδρου 36.

8) Λακωνικῶν 21, 6.

9) Ἐν λ. Κύθηρα πέκχλεετο δὲ Πορφύρουσι διὰ τὸ κάλλος τὸ παρὰ τῶν πορφυρῶν, ὡς Ἀριστοτέλης: «Ιδε καὶ Εὔστάθιον εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν 498.

10) Bochart παρὰ τῷ Movers ἐνθ' ἓν. Τόμ. A' σ. 265.

11) Βεργίλιον Αἰνειάδος V 251—Lucret. II 500.

12) Στέφανος Βυζάντιος ἐν λ. Νισύρος.

Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εὑρέσεως τῶν πορφυρῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἔκαιρέσεως τοῦ βαφικοῦ χυμοῦ δὲν ἔχομεν μόνον τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ ἵχνη σωζόμενα μέγιρι τοῦ νῦν. Τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ παρόντος αἰώνος γενομένην ἐπιστημονικὴν ἔξερεύνησιν τῆς Πελοποννήσου παρετηρήθη ἡ ὑπαρξίας σωροῦ κογχυλίων τεθραυσμένων¹, ἀτινα ἔπειτα ἐμελετήθησαν ἀκριβέστερον παρὰ τὸ Γύθειον καὶ ἐν Κυθήραις ὑπὸ τοῦ De Soulcy² καὶ Lenormant³. Κατὰ τὰς ἔρεύνας τούτων ἐκ τῶν διαφόρων κογχυλίων ὃν ἐγίνετο χρῆσις πρὸς ἔξαγωγὴν τῆς πορφύρας⁴ ἐν τῷ παρὰ τῷ Γυθείῳ σωρῷ εὑρέθη μόνον τὸ εἶδος *murex brandaris*. "Οὐδοις ἐργαστήρια πορφύρας εὑρέθησαν καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς ἀρχαιότητος. Ἐν Πομπηίοις εὑρέθησαν πλησίον βαφείων σωροὶ κογχυλίων τῶν γενῶν *murex* καὶ *purpura* ὃν ἡ χρῆσις εἶναι προφανής.⁵ Ἐν δ' Ἀκοληίᾳ ἀνεκάλυψεν δὲ O. Schmidt τῷ 1867 τὴν ὑπαρξίαν πορφυρείου ἐκ τῶν συνεσωρευμένων ὁστράκων τῶν εἰδῶν *Murex brandaris* καὶ *Murex trunculus*.⁶ Παρόμοια ἵχνη σώζονται καὶ παρὰ τὸν Τάραντα ἐν θέσει καλουμένῃ Fontanella ἐνθα μέγιστος σωρὸς ὑπάρχει ἀπεριμμένος ἐκ τῶν εἰδῶν *murex trunculas* καὶ *murex brandaris*. Παρὰ δὲ τὰ κογχύλια εὕρηνται καὶ ἔρειπιά τινα κτιρίων ἐν οἷς ἦσαν ἐγκαθιδρυμένα τὰ βαφεῖα· διασώζονται δὲ καὶ ἵχνη ἐπιχρισμάτων μαρτυροῦντα περὶ τῆς κατεργασίας τῆς πορφύρας.⁷ Ἀλλὰ τὰ κυριώτατα λείψανα τῆς πορφυρευτικῆς βιομη-

1) Expédition scientifique de la Morée. Histoire naturelle. Tōμ. Γ' σ. 190.

2) Revue Archéologique νίας σειρᾶς τόμ. 9, σ. 216 - 218.

3) La légende de Cadmus ἐν ταῖς Premières civilisations τόμ. B'. σ. 367. - Τοῦ αὐτοῦ La Grande Grèce τόμ. A' σ. 107.

4) Κατὰ τὰ πειράματα τοῦ Lacaze-Duthiers πορφυροῦχα κογχύλια εἶναι ἡ *Purpura lapillus*, *Purpura hemastoma*, *murex brandaris*, *murex trunculus*, *murex erinaceus* καὶ ἄλλα.

5) L o c a r d Histoire des mollusques dans l'antiquité. Paris 1884. σ. 191.

6) Bréh m. Merveilles de la nature. Édition française par Rochebrune σ. 413.

7) Lenormant La Grande Grèce τόμ. A'. σ. 107.

χανίας ευρηνται ἐν Φοινίκῃ. "Οτι δ' οἱ Φοινικες κατέστησαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὕτως εἰπεῖν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κοιγχυλευτικῆς ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ μύθου, διν ἀναγράφει ὁ Ιούλιος Πολυδεύκης.¹ «Τύριοι λέγουσιν ὡς Ἡρακλῆς ἡράσθη νύψφης ἐπιχωρίας· Τύρος δ' »ἢν τῇ νύμφῃ τοῦνομα. Εἴπετο δ' ἂρα τῷ Ἡρακλεῖ καὶ κύων κατὰ »δὴ τὸν παλαιὸν νόμον οἰσθα γάρ διτοῖς ἥρωσι συνεισήσαν μέγιρι τῶν ἐκκλησιῶν οἱ κύνες. Οἱ τοίνυν Ἡράκλειος κύων κατὰ »πέτρας ἔρπουσαν πορφύραν θεασάμενος, προύχουσσης αὐτῇ τῆς σαρνάδος, ἐνδικών δι μὲν τὸν σάρκα ποιεῖται τροφὴν, δι δὲ λύθρος ἄρα »τὰ χείλη τοῦ κυνὸς αἰμάζας ἐφοίνιζεν. Ως δὲ ἡκεν δ ἥρως παρὰ »τὴν κόρην, ἥσθη θεασαμένη τὰ χείλη τοῦ κυνὸς ἀνθοῦντα ἀθέτει »βαφῆ, καὶ οὐκ ἔφη προσήσεσθαι τοῦ λοιποῦ τὸν Ἡρακλέα εἰμὴ »αὐτῇ κομίσειεν ἐσθῆτα τῶν τοῦ κυνὸς χειλῶν εὐειδεστέραν. Οἱ μὲν »τοίνυν Ἡρακλῆς ἔξενδρέ τε τὸ ζῷον καὶ τὸν λύθρον ἀνεμάξατο »καὶ τὸ δῶρον ἐκόπισε τῇ κόρῃ, πρῶτος γενόμενος εὑρετῆς τῷ »Τυρίῳ λόγῳ τῆς Φοινίσσης βαφῆς.»

'Επιφανέστατα δὲ ἦσαν τὰ ἐν Τύρῳ πορφυρεῖα ἀτινα ἦσαν οὕτω πολλὰ κατὰ τὴν πόλιν, ὡςτε δύσχερής καθίστατο ἡ πορεία ἀνὰ τὰς δόδους αὐτῆς, καθ' ἣ βεβαῖοι δὲ Στραβων.² Σώζονται δὲ παρὰ τὴν Τύρον ἐπ' ἵστης σωροὶ κοιγχλίων χρησιμευσάντων εἰς ἔγχαγωγὴν τῆς πορφύρας. 'Εγίνετο δ' αὐτόθι, ὡς βεβαῖοι εῦσιν οἱ αὐτόπται, χρῆσις μόνου τοῦ *Murex trunculus*.³ Άλλὰ καὶ παρὰ τὴν Σιδῶνα εύρεθη κάτωθεν τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀγίου Λουδοβίκου σωρὸς τοιούτων κοιγχλίων ἔχων ὅρθιος ἔξι μέρχοις ὄκτω μέτρων καὶ διώμετρον ἐκατὸν μέτρων κατὰ τὴν βάσιν. "Οτι δ' αἱ κοιγχλαι αύται ἔχρησιμευσαν εἰς βαφὴν ἀποδεικνύει τὸ παρατηρούμενον ἐπ'

1) A, 45 - 47.

2) 'Ανέλαβεν ἑαυτὴν τῇ τε ναυτιλίᾳ, καθ' ἣν ἀπάντων τῶν ἀεὶ κρείτους εἰσὶ κοινῆ Φοινικες, καὶ τοῖς πορφυρείοις. Πολὺ γάρ ἔξητασται πασῶν ἡ Τυρία καλλίστη πορφύρα· καὶ ἡ θήρα πλησίον καὶ τὰλλα εὔπορη τὰ πρὸς βαφὴν ἐπιτήδεια. Καὶ δισδιάγωγον μὲν ποιεῖ τὴν πόλιν ἡ πολυπληθία τῶν βαφείων, πλουσίαν δὲ διὰ τὴν τοιαύτην εύνυδρίαν. Στράβ. ιε'. 257.

3] L e n o r g m a n t, ἔνθ. ἀν.

αὐτῶν θραῦσμα εἴξ οὐ ἔξήθη δὲ χυμός.¹ Όμοιαι δὲ κογχύλαι εἰκασίας τοῦ εἶδους *murex trunculus* παρετηρήθησαν ἐπὶ τῆς ἀποκρήμνου ἀκτῆς τῆς ὑπερχειμένης τοῦ λιμένος τῆς Σιδώνος ἐπεκτεινόμεναι ἐφ' ἐκατοστύας δλας μέτρων καὶ ἀνερχόμεναι εἰς ἵσανὸν ὑψος².

Εἰς τὰ μέγρι τοῦδε γνωστὰ πορφυρεῖα πρόκειται νὰ προσθέσω ἐνταῦθα ἐν ἀκόμη. Διαμείνας ἐπ' ἐσχάτων τριήμερον ἐν τῇ παρὰ τῇ Σαλαμῖνι νήσῳ Ἀγίῳ Γεωργίῳ, ἔνθι τὸ λοιμοκαθαρτήριον, ἐσχόν εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσω διερηνταί καὶ ἐπ' αὐτῆς σωροὶ κογχυλίων πορφυρούχων οἵοι οἱ παρατηρηθέντες ἐν τε τοῖς προμνησθεῖσι τόποις καὶ δὴ καὶ ἐν Γυθείῳ. Τὰ ἀπερριμμένα ταῦτα κογχύλια εὑρηνταί διεσπαρμένα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς νήσου κυρίως κατὰ τὸ νοτιοδυτικὸν αὐτῆς μέρος, τὸ πρὸς τὰ Ἀμπελάκια τὰ ἐπὶ τῆς Σαλαμῖνος. Καὶ εὑρηνταὶ μὲν καὶ σποράδην ἀπὸ τῶν παραλίων πρὸς τὰ ἐνδότερα, κατ' ἀποστάσεις συνεσωρευμένα, ίδιως δὲ συμπεπυκνωμένα παρατηροῦνται ἐπὶ μῆκος μέτρων τινῶν καὶ ὑψος ὑπερβαῖνον ἐνιαχοῦ τὸ ἡμισυ μέτρον κατὰ τινα θέσιν ἐγγὺς τοῦ σήμερον καλουμένου Λοιμοκομείου, ἐγγύτατα τῆς ἀκτῆς. Ο σωρὸς οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ στρομβωδῶν κογχυλίων ἐν οἷς ἐπικρατεῖ τὸ εἶδος τὸ κατὰ Λινναῖον καλούμενον *murex trunculus* εὑρηνταὶ δὲ μεταξὺ τῶν πορφυρούχων τούτων κογχυλῶν ἀναμειγμένα καὶ σπάνια τινα ὅστρακα ἐκ τοῦ εἶδους *cerithium varabile*. Άλλὰ τοῦθ' ὥπερ εἶνε χαρακτηριστικώτατον, τὰ μὲν ὅστρακα τοῦ γένους *murex* εἶνε τεθραυσμένα ἀπαντα καθ' ὃν τρόπον θά περιγράψω ἀμέσως κατωτέρω, τὰ δὲ *cerithia* εἶνε ἄθικτα. Τοῦτο εἶνε εὐνόητον, καθότι τὰ μὲν *cerithia* δὲν εἶνε τῶν πορφυρούχων κογχυλῶν, οἱ δὲ *murices* εἶνε ἐκ τῶν παρεχουσῶν τὸν πολύτιμον βαφικὸν χυμόν. Ἐντεῦθεν γνωρίζομεν τὸν Ἀγιον Γεωργιον τὸν παρὰ τῇ Σαλαμῖνι ως νέον τόπον τῆς κατεργασίας τῆς πορφύρας ἀγνωστον μέχρι τοῦδε. Άλλ' εἰς τίνα λαὸν ἀποδοτέα αὕτη; Τίνες οἱ ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος θηρῶντες τὰ κογχύ-

1) De Saulcy ἐνθ. ἁν.

2) Lortet La Syrie d'aujourd'hui σ. 80 παρὰ τῷ Locard σ. 191.

λια καὶ ἔξ αὐτῶν ἐξάγοντες τὸν χρήσιμον αὐτοῖς χυμὸν καὶ τίνι τρόπῳ ἐγίνετο τὸ ἔργον τοῦτο;

‘Ως εἴπομεν ήδη, ἐν Γυθείῳ καὶ Κυθήροις εὑρηται στρῶμα ἀπεριφύμενων κογχυλίων οἷον τὸ ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ. Εἰς τίνας ἀποδοτέα ἡ ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ κατεργασία τῆς πορφύρας εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τὸ σνομα τῶν Κυθήρων, ἡ αὐτόθι λατρεία τῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης, λείψανά τινα τῆς κυθηραϊκῆς τίγνης, αὐτὴ τέλος ἡ θέσις τῶν Κυθήρων ἀποδεικνύουσι: πασιφανῆς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Φοινίκων ἐν τῇ νήσῳ καὶ τοῖς περιγύρωις. Καὶ πράγματι τῷ μὲν ὄνομα τῶν Κυθήρων, ὅπερ οἱ “Ελληνες λίκιν γαρακτηριστικῶς ἀνῆγον εἰς τὸν Κύθηρον τὸν υἱὸν τοῦ Φοινίκος¹, ἐρμηνεύεται ἐκ τῆς φοινικικῆς², δὲ λιμὴν αὐτῶν ἐκκλεῖτο Φοινικῶν³, ἡ δὲ λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἀναφέρεται εἰς τοὺς Φοινίκας⁴. Αλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ θέσις τῆς νήσου, κειμένης ἐν τῇ εἰσόδῳ κόλπου καὶ ἐν μικρῷ ἀπὸ τῆς ἡπείρου ἀποστάσει, εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Φοινίκων συνήθως ἐπιζητουμένη πρὸς ἀσφαλῆ ἐγκατάστασιν τῶν ἀποθηκῶν αὐτῶν. ‘Ἐν τοιαύταις μικραῖς νήσοις παρὰ τὰς ἀκτὰς, ιδίως κατὰ τὰς ἐκβολὰς πλωτῶν ποταμῶν, ἐν κόλποις καὶ πλησίον ἀκρωτηρίων ἀναγνωρίζονται αἱ παλαιόταται ἐνοικήσεις τῶν Φοινίκων παρὰ τὴν Σικελίαν καὶ ἐν Ἰσπανίᾳ, κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Αιγαίου τοῦ Λιθίνου, τῆς Πελοποννήσου⁵. ‘Αναντιρρήτως λοιπὸν λείψανα τῆς φοινικικῆς κογχυλευτικῆς εἶναι οἱ σωροὶ οἱ εὑρισκόμενοι ἐν Κυθήροις καὶ ἐν Γυθείῳ, ἐνδεικνύοντες ἡμῖν τὸν τρόπον δι' οὓς οἱ καθ’ Ομηρον πολυπατία λοιποὶ Φοινίκες κατεργάζοντο τὴν ἐκ τῶν νήσων πορφύραν, περὶ ἣς ποιεῖται λόγον δὲ Ιεζεκίηλ⁶.

1) Στέρανος Βυζάντιος ἐν λ. Κύθηρα.

2) Olshausen Ueber phonicische Ortsnamen ἐν τῷ ‘Ρηγικῷ Μουσείῳ 1853 σελ. 327 ἐν σημ.—L e n o r m a n t Les premières civilisations Tōμ. B' σελ. 368.

3) Ξενοφῶν τος Ἐλλην. Δ, 8, 7.

4) Ἡρόδοτος I, 105.—Παυσανίου Ἀττικῶν 15, 5—Movers ἐνθ' ἀν. σ. 270 κ. ἐ. — M a s p e r o Geschichte der morgenländischen Länder im Altertum κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Pietschmann σ. 245.

5) M o v e r s ἐνθ' ἀν. σ. 26.

6) XXVII, 7.

Αλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἀνάλογα ἔχομεν τεκμήρια. Καὶ ἐκ μὲν τοῦ ὄνόματος τῆς νησίδος οὐδὲν δύναται νὰ ἔξαχθῃ πόρισμα περὶ τοῦ παρελθόντος αὐτῆς. Φερωνυμουμένη ταῦν ἀπὸ τῆς ἐπ' αὐτῆς μικρᾶς ἐκκλησίας εἶνε ἀγνωστον πῶς ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι¹. Ἐν γένει δὲ οὐδεμία φαίνεται γινομένη αὐτῆς εἰδικὴ μνεία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. "Οτι δύως δὲν ἦτο παντάπασιν ἀοικητος ἢ ὅτι τούλαχιστον ὑπῆρξεν ἐπ' αὐτῆς ναός τις, ἵσως ἐν ἥθεσι κεῖται σήμερον ἡ ἐκκλησία, εἰκάζομεν ἐξ ἀραιῶν τινῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέγνης τῶν μεταγενεστέρων χρόνων εύρισκομένων περὶ αὐτήν. 'Αλλ' ἂν δὲν σώζεται μέχρις ἡμῶν ὄνομά τι τοῦ νησούδριου προδίδον τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς Φοίνικας, ἡ ἴστορία τῶν περιχώρων παρέχει τρανὸς μαρτύρια τῆς ἐν αὐτοῖς ἐγκαταστάσεως τῶν Φοίνικων. Ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Μαραθώνος καὶ τῆς παρ' αὐτὸν πηγῆς Μακαρίας² ἀνεζητήθησαν τὰ ἕγγη φοινικιῶν ὄνομάτων.³ Ομοίως δὲ ἐν τῷ τῆς Μουνυχίαςκαὶ τῷ τῶν Μεγάρων.⁴ Γνωστὴ δὲ εἶνε ἡ λατρεία τῆς φοινικικῆς Οὐρανίας Ἀφροδίτης ἐν Ἀττικῇ⁵ καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπαρξίες οἰκογενειῶν ἀναγουσῶν τὸ γένος εἰς τοὺς Φοίνικας, οἵοι οἱ Γεφυραῖοι⁶ καὶ οἱ

1) 'O Lolling ἐξέφρασεν ἐπ' ἐσχάτων τὴν εἰκασίαν ὅτι δὲ "Ἀγιος Γεώργιος εἴνε ἡ μεγίστη τῶν νήσων ἡς οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν Φαρμακούσσας, ἐν δὲ συνήθῳς οἱ γεωγραφοῦντες ἀποδέχονται δὲτι Φαρμακούσσας εἴνε αἱ τὴν σήμερον δυνομάζουσαι Κυράδες, ὡν τὸ ὄνομα δὲ αὐτὸς Lolling θεωρεῖ ὡς παραφθοράν τοῦ Χοιράδες, ἀρχαῖον κατ' αὐτὸν ἐκλεπόντος ὄνόματος τῶν πρὸ τοῦ Σκαραμαχῆ κειμένων τούτων νησίδων. "Ιδ. τὴν διατριβὴν αὐτοῦ Die Meerenge von Salamis ἐν τῇ συλλογῇ Historische und philologische Aufsätze Ernst Curtius an seinem siebenzigsten Geburtstage gewidmet. Berlin. 1884 σ. 7.

2) Olshausen ἔνδ. ἀν. σ. 330.—Ιδ. καὶ Oberhummer Phönizier in Akarnanien. München. 1882. σ. 11 x. ἐ.

3) Grasser ἐν τῷ Φιλολόγῳ τομ. XXX σ. 7. 'Αλλ' ίδ. Milchhoff ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ α' τεύχους τῶν ὑπὸ Curtius καὶ Kaupert ἐκδεδομένων χαρτῶν τῆς Ἀττικῆς σ. 26.

4) Kiepert Lehrbuch der alten Geographie σ. 244 ἐν σημ. 1.

5) Παυσανίου Ἀττικῶν 14, 6. 19, 2.

6) Ήροδότου V, 57. 61.

Φοίνικες¹. Ἡ δὲ λατρεία τοῦ Μελικέρτου κατὰ τὸν ισθμὸν τῆς Κορίνθου, προφανῆ ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν λατρείαν τοῦ φοινικεύοντος Μελκάρθ, οὐδὲ εσώθη καὶ τὸ ὄνομα μεταπλασθὲν καθ' ἐλληνικὸν τύπον, ἀποδεικνύει τὴν ἐν Κορινθίᾳ ἐγκατάστασιν Φοινίκων, ἣτις καὶ ἄλλοθεν τεκμηριούται². Τινὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς τάφοις τῶν Μεγάρων καὶ τῆς Αἰγίνης εὑρεθέντων κτερισμάτων φαίνονται ἔχοντα φοινικικὴν ἀρχήν³. Ἐντεῦθεν παρέχονται ἡμῖν ἐκ τῶν ἐγγυτάτων ἀκτῶν τοῦ σαρωνικοῦ κόλπου ίκανὰ τεκμήρια φοινικικῆς ἀποικήσεως, ἀρχοῦντα ὅπως πείσωσιν ἡμᾶς ὅτι εἰς τοὺς Φοινίκας ἀνέρχονται καὶ τὰ ἔχη τῆς ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ κογχυλευτικῆς Ἀλλ' ἔχομεν πολλῷ προφανεστέρας ἀποδείξεις ἔκετάζοντες τὰ κατὰ τὴν ἐγγυτάτην Σαλαμῖνα, ἃς καὶ τὸ ὄνομα καὶ αἱ μυθικαὶ ἀναμνήσεις καὶ ἡ θέσις οὐδεμίαν ἀφίνουσιν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ ιστορικοῦ βίου τῆς Ἐλλάδος ἐγκαθιδρύσεως Φοινίκων ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ἣτις ἀρχομένου τοῦ πέμπτου πρὸ Χριστοῦ αἰώνιος παρέστη μάρτυς τῆς οἰκτρᾶς ἡττῆς τοῦ φοινικοῦ στόλου συμμαχομένου τῷ περσικῷ.

Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τῆς Σαλαμῖνος δὲν εἶνε ἐλληνικόν. Ἐγένοντο μὲν διάφοροι ἀπόπειροι πρὸς ἐρμηνείαν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἥδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἀλλ' αὐτὰ τὰ προταθέντα ἔτυμα ἐκ τῶν λέξεων σάλος ἢ σαλεύω, ἐκ τοῦ σάλας σημαίνοντος φροντίδα ἢ βλάβην, ἐκ τοῦ ἥλιος ἢ θάλασσας,⁴ ἐνέχοντα πολὺ τὸ βεβιασμένον, ἀποδεικνύουσι τὴν ζενικὴν καταγωγὴν τοῦ ὄνοματος. Ἡ ὑπαρξίας αὐτοῦ καὶ ἐν Κύπρῳ, ἣτις ἔσχε στενοτάτην ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ διέσωσεν ἐπιφανῆ ἔχη τῆς ἐπ' αὐτὴν ἐπιδράσεως τῶν Φοινίκων, κατέστησεν εὐχερῆ τὴν εὔρεσιν τῆς σημιτικῆς ῥίζης εἰς ἣν ἀναφέρεται καὶ τῆς σημασίας

1) Ἡ σύγιος ἐν λ.

2) Olshausen ἐνθ. ἀν. σ. 328 x. ἐ. - Lenormant Les premières civilisations τόμ. B' σ. 337. 391. - Duncker Geschichte des Alterthums ἐκδ. E'. τόμ. E' σ. 44.

3) Lenormant ἐνθ. ἀν. σ. 383 - 390.

4) Ἡ σύγιος ἐν λ. Σαλαμίς. - Paue-Benseler Wörterbuch der griechischen Eigennamen. "Exd. Γ'. ἐν λ. - Bursian Geographie von Griechenland. Τόμ. Α'. σ. 362 ἐν σημ. 2.

ἥν ἔχει τὸ ὄνομα δυνάμενον ἵστα καὶ ἡ λέξις εἰρήνη, τόπος εἰρήνης¹. Τοῦ σημαίνοντος δὲ τῆς λέξεως φαίνεται ὅτι εἶχον ἔννοιαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι.²

Ἐν δὲ τοῖς μύθοις τῆς νήσου ἀπαντῷ καὶ ὁ περὶ τοῦ μυθώδους αὐτῆς βασιλέως Κυρχέως, τοῦ μίονος τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, εἴς οὐ καὶ τὸ παλαιὸν αὐτῆς ὄνομα Κύχρεια. Ὁ ἥρως οὗτος, δι συγχέομενος μετὰ τοῦ ὄφεως δύν ἐφόνευσε, φαίνεται ἔχων φοινικικὴν ἀρχὴν,³ ὡς δὲ Ζεὺς Ἐπικοίνιος (*Ba' al-schalām*) ὃ ἐν αὐτῇ λατρεύομενος⁴ καὶ δὲ Ἡρακλῆς οὐ iερὸν ἰδρύθη ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς ἐν τῷ στενοτάτῳ μέρει τοῦ κόλπου ἀπέναντι τῆς νήσου.⁵

Τέλος ἡ θέσις αὐτὴ τῆς Σαλαμῖνος κειμένης ἐντὸς κόλπου ἀπέναντι τῆς ξηρᾶς, ἀναμιμνήσκουσα τὰς θέσεις ἀς πρὸς ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐπέζητουν οἱ Φοίνικες, καθ' ἣ εἰπομεν ἀνωτέρω, πείθει εὐκόλως περὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐγκαταστάσεως τοῦ λαοῦ τούτου ἥ τούλαχιστον πειθαναγκάζει καὶ τοὺς ἐφεκτικωτάτους τῶν ἐρευνητῶν.⁶

"Αν λοιπὸν ἀποδεχθῶμεν ὅτι Φοίνικες εἶχον ἐγκαταστῆ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους οὐ μόνον ἀλλαχοῦ τοῦ σχρωνικοῦ κόλπου, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Σαλαμῖνι, εἰς τίνας ἄλλους παρ' αὐτοὺς εἶνε εὔλογον νόμοδιθῶσι τὰ ἵχνη τῆς κοιχυλευτικῆς τὰ παρατηρηθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ παρὰ τῇ Σαλαμῖνι νησοδρίψ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου; Εἰς τίνα ἄλλον παρὰ τὸν λαὸν ὅστις, ὡς ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ἥτο εἰδημονέστατος τῆς τέχνης τοῦ ἐξάγειν τὴν

1) Movers ἔνθ' ἀν. τόμ. B' σ. 289.—Curtius Erläuternder Text der sieben Karten zur Topographie von Athen. Gotha. 1868 σ. 9.—Lenormant ἔνθ' ἀν. σ. 381—Kiepert ἔνθ' ἀν. σ. 242 καὶ 282.

2) «Σάλαμα δέ ἡ εἰρήνη» Σ τέ φανος Βυζάντιος ἐν λ. Σαλάμιοι.

3) Lenormant ἔνθ. ἀν. σ. 381 κ. ἐ.

4) Ἡσύχιος ἐν λ. — Kiepert ἔνθ' ἀν. σ. 282.

5) Curtius ἔνθ. ἀν. σ. 40.

6) Curtius ἔνθ. ἀν.

7) Lolling Der Tempel der Athena Skiras und das Vorgebirge Skiradion auf Salamis ἐν ταῖς Mittheilungen des deutschen archäologischen Institutes in Athen. τόμ. A' σ. 129.

πορφύραν ἐκ τῶν αὐτὴν παρεχόντων κογχυλίων καὶ ὅστις ἐκ τῆς βιομηχανίας ταύτης ἀρυόμενος μεγάλη πλούτη δὲν ἀπώκνει νὰ ἐπιχειρῇ θαρραλέος μακροὺς πλόας καὶ νὰ ἔγκαθιδρύηται ἐν ξένοις αἰγιαλοῖς;

"Ισως μοι ἀντιπαρατηρηθῇ ὅτι δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀναγκαῖον νὰ θεωρήσωμεν τὸ πορφυρεῖον τοῦ Ἀγίου Γεωργίου φοινικικὸν, ἀφ' οὗ καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἔχομεν μεμαρτυρημένην τὴν ὑπαρξίαν τῆς κογχυλευτικῆς βιομηχανίας¹. Τοῦτο εἶνε ἐν μέρει ἀληθές. Γνωρίζομεν πράγματι ὅτι καὶ κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἡ κυμαζεν ἔτι ἐν Ἑλλάδι ἡ κογχυλευτικὴ, ἥτις μάλιστα ἐπενθρύηθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξανδροῦ τοῦ Σεβήρου διὰ βαρέων φόρων, ὡν τὴν εἰςπραξὶν ἦτο ἐντεταλμένος ἵδιος ὑπάλληλος, διαλογιστής *procurator rationis purpurarum* ἢ *procurator rationis purpurarum* καλούμενος².

Κατὰ δὲ τὸν ἔκτον αἰῶνα ὑπάρχει τις νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ποιουμένη μνείαν τῆς κογχυλευτικῆς. Καὶ κατὰ τὸν ἔβδομον δ' αἰῶνα μαρτυρεῖται ἡ ἔξακολούθησις τῆς ἄγρας τῆς πορφύρας ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις.³ Κατὰ δὲ τὸν δέκατον αἰῶνα ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους Κωνσταντίνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον οἰόν συγγραφῇ ἀναγράφει τοὺς κογχυλευταὶς μετὰ τῶν πλωὶ μων καὶ χαρτοποιῶν ὃς ἔχοντας βασιλικὰ ἀξιωμάτα καὶ διὰ τοῦτο ἀπαλλαγέντας τῆς ὑποχρεώσεως εἰς ἣν ὑπεβλήθησαν ἐπὶ Πρωμανοῦ ὁ κλῆρος καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἔρχοντες τῆς Πελοποννήσου νὰ παράσχωσι χιλίους ἵππους ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ἐπιβαλλομένην αὐτοῖς ἐπὶ τὴν Λογγο-

1) Τοιεῦτον ἐνδοιασμὸν ἔκφράζει καὶ περὶ τῶν ἐν Γυθείῳ σωρῶν ὁ Κ. Παπαρρήγριος λογος ἐν τῷ πρώτῳ τεύχει τῆς Β' ἐκδ., τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους σ. 36 ἐν σημ.

2) Hertzberg Geschichte Griechenlands unter der Herrschaft der Römer Τόμ. Γ' σ. 72 κ. ἐ.

3) Edicta Aethiopici philosophi cosmographi κεφ. 93. — "Οτι ὁ καλούμενος Αἰθιος ὁ Ἰστριος ἔζησε κατὰ τὸν ἔβδομον αἰῶνα ἐπὶ τῶν Μεροβιγγίων ἀπέδειξεν δι Wuttke. "Ιδ. καὶ Teuffel Geschichte der römischen Literatur ἐκδ. Β' σ. 1134. Ἀλλὰ πρᾶλ. καὶ Hertzberg ἐνθ' ἀν. σ. 65 κ. ἐ.

βαρδίαν στρατείαν.¹ Τέλος δὲ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ἀρχόμενον γίνεται μνεῖα παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ἀκομινάτῳ τῶν ἐκ Χαλκίδος καὶ Καρύστου καὶ Ἀθήνηθεν εἰς Κέαν ἐπὶ κογχυλευτικῶν πορθμείων διαπεραιουμένων.² Ἐκ πάντων τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ τὴν σήμερον ἐκλιποῦσα κογχυλευτικὴ βιομηχανία ὑφίστατο ἔτι ἐν Ἑλλάδι οὐ μόνον κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ τυχὸν εἰς ἀπόδειξιν ὅτι τὸ ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ πορφυρεῖον δὲν ἀνέρχεται εἰς χρόνους παλαιοτέρους τῶν βυζαντιακῶν ἢ τῶν ρωμαϊκῶν. "Αλλὰς βεβαίως θὰ εἴχε τὸ πρᾶγμα ἂν εἴχομεν ῥητὴν μαρτυρίαν περὶ τῆς ἐν τῇ Σαλαμῖνι καὶ τῇ Ἀττικῇ καθόλου ἐν ἴστορικοῖς χρόνοις ὑπάρχεις τοιούτου ἐργαστηρίου ἢ ἀγρευτηρίου. Ἀλλὰ τὸ μόνον χωρίον ὅπερ ἡδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ ὡς ἀναφοράμενον εἰς τὴν ἑξάσκησιν τῆς τοιαύτης βιομηχανίας περὶ τὴν Ἀττικὴν, λέγω τὸ τοῦ Ἀκομινάτου, οὐδαμῶς ποιεῖται μνεῖαν τοῦ τόπου ἔνθα ἐγίνετο ἡ ἄγρα τῶν κογχυλῶν, ἀλλὰ μόνον τῶν χωρῶν διπόθεν ἀφικνοῦντο πλωτικοὶ εἰς Κέαν διὰ τῶν κογχυλευτικῶν πορθμείων.

Διὰ πάντας τούτους τοὺς λόγους πιστεύομεν ὅτι δὲν ἀπέχομεν τῆς ἀληθείας ἀποδίδοντες εἰς τοὺς Φοίνικας τοὺς τὴν Σαλαμῖνα κατοικίσαντας τὴν συσσώρευσιν τῶν πορφυρούχων κογχυλῶν ἐπὶ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, ἃς δομοία ἀπαντᾷ ἐν τε τῷ λακωνικῷ κόλπῳ καὶ κατὰ τὰ παράλια τῆς Φοίνικης. Ἀποδεικνύεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς δομούστητος τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπασι τούτοις τοῖς πορφυρείοις ἐξήγετο ἐκ τῶν ὀστράκων ἡ πορφύρα. Ὡς εἴπομεν ἡδὴ καὶ ἀνωτέρω, αἱ παλαιαὶ κογχύλαι αἱ κατὰ σωροὺς εύρισκόμεναι ἐν Γυθείᾳ καὶ Τύρῳ, ὡς καὶ αἱ ἐν Τάραντι, ἔχουσι κατὰ τὴν αὐτὴν

1) Ἐκδ. Βόννης σ. 244.

2) Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα ἐκδ. Σπυρ. Π. Λάμπρου τόμ. B' σ. 275, 9-11 καὶ σ. 635. "Ιδ. καὶ τὸ ἐμὸν βιβλίον Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ διαδεκάτου αἰῶνος σ. 31. Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἔργοις ἐξέφρασσα τὴν εἰκασίαν ὅτι ἡ ἀλειά ἐγίνετο περὶ τὴν Ἐρμιόνην, τὴν Γύαρον καὶ τοὺς περικειμένους αἰγιαλούς, ὡς ἐν τῇ ἀρχαιότητι.

Θέσιν τοῦ ὁστράχου, καὶ τοικατὰ τὴν δευτέραν καὶ τρίτην σπεῖραν τῆς ἔλικος, ἐντομὴν γενομένην διὰ κοπτεροῦ ἵσως ἐργαλεῖον πρὸς ἑξαίρεσιν τοῦ ἄνθους τῆς πορφύρας.¹ Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἐντομὴν ἐν τῇ αὐτῇ θέσει βλέπομεν καὶ ἐν ταῖς σαλαμινίαις προφύραις. Τοῦτο δὲ βεβαίως ἐννοεῖ δὲ Ἀριστοτέλης λέγων ὅτι τῶν μειζόνων περιελάντες τὸ ὅστραχον ἀφαιροῦντι τὸ ἄνθος.²

Εἰγε δὲ σπουδαιὸν λόγον ἡ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἐντομὴ ἐπειδὴ αἱ πορφύραι ἔχουσι κατ’ Ἀριστοτέλη τὸ ἄνθος μεταξὺ τῆς μήκωνος καὶ τοῦ τραχήλου.³ Εἶναι δὲ τὸ ἄνθος κατὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους «τὸ χρῶμα ἰδεῖν ὥσπερ ὑμὴν λευκός, ὃν ἀφαιροῦσιν. Θλιβόμενος δὲ βάπτει καὶ ἀνθίζει τὴν χειρα.⁴» Κατὰ δὲ τὰς παρατηρήσεις τῆς νεωτέρας ζωολογίας εἰνε κιτρινωπὸς ἀδὴν κείμενος πρὸς τὰ δεξιὰ τῶν βραχυγίων τοῦ ζώου. Ἔξαγόμενον δ’ ἐκ τούτου τὸ ἄνθος εἰνε λευκὸν ἢ κιτρινωπὸν, ἐκτιθέμενον δὲ εἰς τὸ ἡλιακὸν φῶς μεθίσταται ἀπὸ χρῶματος εἰς χρῶμα ἔως ἀποβαίνει λιώσεις δπερ γίνεται μᾶλλον μᾶλλον βαθύτερον ἐφ’ ὅσον ἐκτίθεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου.⁵ Ἡ ἄγρα τῶν πορφυρῶν ἐγίνετο κυρίως κατὰ τὸ ἔαρ.⁶ Ἐπειδὴ δὲ μεγίστη προσοχὴ ἀπηγέτετο ὅπως κοπᾶσιν αἱ πορφύραι ζῶσαι, ἵνα μὴ ἀποθυγήσουσαι συνεξεμέσωσι τὸ ἄνθος, ἐφύλαττον αὐτὰς, μέγρις οὐ δύθοισσι καὶ σχολάσωσιν, ἐν-

1) *De Saulty* ἔνθ' ἀν.—*Le normant La Grande Grèce* τόμ. A'. σ. 107. — "Id. καὶ *Gaillardot* περὶ τῷ *Blümner* ἐν τῇ *Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen- und Römern* Τόμ. A' σ. 231 ἐν σημ.

2) Τῶν περὶ τὰ ζῷα ιστοριῶν E' 547 α 23.

3) "Ἐνθ' ἀν." "Id. τὸ μαρόδν παρ' Ἀριστοτέλει περὶ πορφυρῶν χωρίον ὅλον 546 6 17-547 6 11 ὅπερ εἶνε ἐνταχθεῖσα συγκεχυμένον. Πρέλ. τὴν μετάφρασιν καὶ τὰς σημειώσεις ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Aubert καὶ Wimmer τόμ. A' σ. 484 κ. ἐ.

4) "Ἐνθ' ἀν. σ. 547 α 17.

5) *Brehm* ἔνθ' ἀν. σ. 412. — *Locard* ἔνθ' ἀν. σ. 185. "Id. περὶ τοῦ χρῶματος τῆς πορφύρας καὶ Βιομηρεῖ ἔνθ' ἀν. σ. 233.

6) Ἀριστοτέλης ἔνθ' ἀν. σ. 13. "Id. καὶ τὴν περιγραφὴν τῆς ἄγρας περὶ Πολυδεύχει A, 47 κ. ἐ. καὶ Εύδοξια τῇ *Mackrebusch* Ιτισσῃ ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις τοῦ *Villoison* Τόμ. A' σ. 42.

τὸς καλάθων¹ ἢ κεραμίων.² Τὸν δὲ τρόπον τῆς ἐξαιρέσεως τοῦ βαφικοῦ ἀδένος καὶ τὸ ἔργον τῶν πορφυροβάχφων περιγράφει διὰ Πλίνιος³. Κατ’ αὐτὸν ἅμα ἐξαγόμενον τὸ ἄνθος ἀνεμιγνύετο μεθ’ ἄλατος, οὐ ἐνετίθεντο οὐχίαι περὶ τὰς εἰκοσιν εἰς ἐκατὸν λίτρας χυμοῦ. ‘Ο δὲ χυμὸς παρασκευαζόμενος ἐπὶ τρεῖς τὸ πολὺ ἡμέρας ἐβράσσετο κατόπιν ἐν μολυθδίνοις ἄγγεσιν ὑπὸ μετρίαν θερμοκρασίαν διὰ σωλήνος ἀνταποκρινομένου πρὸς ἑστίαν ἀπωτέρω κειμένην. Σκοπὸς δὲ τῆς θερμάνσεως ἦτο ἡ ἐξάτμισις τοῦ ὑγροῦ, ὅπερ ἔπρεπε νὰ περιορισθῇ εἰς πεντακοσίας μόνον λίτρας ἀνὰ ἐκατὸν ἀμφορεῖς, ἦτοι εἰς τὸ δέκατον ἔκτον περίπου τοῦ ἀρχικοῦ. Κατὰ διαλείμματα ἀφηροῦντο μετὰ τοῦ ἐκ τῆς βράσεως ἀφροῦ καὶ αἱ σάρκες τῶν κοχγυλίων αἱ τυχὸν ἀπομείνασαι προσκεκολλημέναι εἰς τοὺς ἀδένας. Μετὰ δεκαήμερον δ’ ἐν ὅλῳ ἐργασίαν τὸ χρῶμα εἶχεν ἥδη παρασκευασθῆ. ‘Ο Πλίνιος ἀναγράφει κατόπιν τὸν τρόπον τῆς εἰς τὸ χρῶμα ἐμβαπτίσεως τῶν ὑφασμάτων καὶ τὰ κατὰ τὴν δοκιμασίαν καὶ βαφὴν αὐτῶν. ‘Αλλ’ ἀραγε ἀπαντα τὰ πορφυρεῖα ἥσαν ὅμιλα καὶ βαφεῖα ἢ ἵσως ἡ παρασκευὴ τῆς πορφύρας ἦτο ἔργον χωριστὸν ἀπὸ τῆς χρήσεως αὐτῆς πρὸς βαφὴν, ἥτις ἥδυνατο νὰ γείνῃ καὶ κατ’ ἄλλον χρόνον; Νομίζω δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἥδυνατο νὰ συμβῆ. ‘Εξάγω δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ Πλουτάρχου, δεῖτις διηγεῖται ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀλεξανδρου⁴ ὅτι διὰ ταπετηῆς κυριεύσας τῶν Σούσων παρέλαβεν ἐν τοῖς βασιλείοις μεταξὺ ἄλλων καὶ πορφύρας ἐρμιονικῆς τάλαντα πεντακιςχίλια «συγκειμένης » μὲν ἐξ ἑτῶν δέκα δεόντων διακοσίων, πρόσφατον δὲ τὸ ἄνθος «ἔτι καὶ νεαρὸν φυλαττούσης». ‘Ἐνταῦθα πρόκειται βεβαίως περὶ διατετηρημένης ὑγρᾶς βαφῆς, τοῦθ’ ὅπερ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπομένων, ὃσον ταῦτα καὶ ἀν ὧσι δινηνόητα, εἰ μὴ

1) Ἄριστος ἐληγενός. 26 κ. ἐ. - Ἡ σύχιος ἐν λ.

2) Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογένη τοῦ συλλογὴ τῆς περὶ ζώων ιστορίας κατὰ τὴν ἐμὴν ἔκδοσιν ἐν τῷ Supplementum Aristotelicum τῆς βερολινείου ἀκαδημείας σ. 12, 10.

3) Hist. Nat. IX, 133. Ἰδ. καὶ τὴν περιγραφὴν παρὰ Πολυδεύκεια A, 49 καὶ Ὁ ππιανῷ ἐν Ἀλιευτ. V, 600.

4) Κεφ. 36.

διεφθαρμένα.¹ Κατὰ ταῦτα ἡ πορφύρα διεφυλάσσετο ἐπὶ μακρὸν χρόνον δι' οίουδήποτε τρόπου ἐν ὑγρῷ καταστάσει, ἥδυνατο δὲ νὰ γείνῃ αὐτῆς χρῆσις πρὸς βαφὴν καὶ πολὺ μετὰ τὴν ἔξαγωγὴν τοῦ ἄνθους ἐκ τοῦ ὄστραχου.

Τούτων οὕτως ἔχόντων οὐδὲν ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὅπου πορφυρεῖν ἔκει καὶ βαφεῖν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀπλῆν ἔξαγωγὴν τῆς πορφύρας ἀπητεῖτο ἡ ἐν τοῖς τόποις ἐνθα ἔξηρεῖτο τὸ ἄνθος τῶν πορφυρῶν ὑπαρξίας ἐργαστηρίου, ὃσον πρόχειρον καὶ ἀν φαντασθῶμεν αὐτό. Καὶ τῷ ὅντι ἥδη ὁ Boblay παρετήρησεν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνθα εὑρέθησαν σωροὶ κοιγχυλῶν διατετρημένων καὶ ἐρείπια παρακείμενα, ἐν οἷς ἀνεγνώρισε τὰ λείψανα βαφείων. "Ουμοία δὲ λείψανα ἀνεῦρε καὶ ὁ Lenormant ἐν Τάραντι.² Ἀλλὰ τοιαῦτα ἐρείπια δὲν φαίνονται ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ, ἐκτὸς ἀν θελήσωμεν νάναγνωρίσωμεν ὡς λείψανα κτιρίου τοὺς ἐν τῷ βραχώδει κέντρῳ τῆς νησίδος συνεσωρευμένους μεγάλους λίθους, ὃν τινες φαίνονται ἀληθῶς κατειργασμένοι ὑπ' ἀνθρωπίνης χειρός. Ἀλλὰ δὲν παρίσταται, νομίζω, ἡ ἀνάγκη νὰ φαντασθῶμεν ὑπάρχον ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ οἰονδήποτε ἐργαστήριον. Ή νησίς κεῖται οὕτω πλησίον τῆς τε Σαλαμίνος καὶ τῆς Ἀττικῆς, ὡςτε οὐδεμίᾳ δυσκολίᾳ ὑπῆρχε διὰ τοὺς κοιγχυλευτὰς νὰ ἔξαγωσι μὲν τὸ ἄνθος ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ, νὰ μεταφέρωσι δ' αὐτὸ τάχιστα ἐν ἀγγεσιν εἰς τὰ ἀπένναντι παράλια, ὅπως ἐκτελεσθῇ ἡ βράσις καὶ παρασκευὴ τῆς βαφῆς, ἀν μὴ καὶ αὐτὴ ἡ βαφικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἔργον τῆς παρασκευῆς τῆς βαφῆς ἥδυνατο νὰ γίνηται ἐν τῇ νησοῖδι γωρὶς νὰ καταλίπῃ ἔχην ἐπιφανῆ. "Οταν ἀνάλογισθῶμεν ὅτι ἡ ἀλιεία ἐγίνετο κατὰ τὸ ἔαρ, ἡ δ' ἐργασία διήρκει δεκαήμερον μόνον, ὡς εἴπομεν, διὰ τὸ νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ βράσις ἐγίνετο ὑπὸ στέγην; καὶ τι ἄλλο ἀπητεῖτο πλὴν τῶν εὐκόλων διὰ τῶν κοιγχυλευτικῶν πορθμείων μετακομιζομένων μολυβδίνων ἀγγείων, ἐν οἷς αὗτη ἐτε-

1) Ἀνεπιτυχεῖς θεωρῶ τὰς γενομένας ἀποπείρας πρὸς ἔξηγησιν τοῦ χωρίον ὡς εἰ ἐπρόκειτο περὶ ὑφασμάτων πορφυρῶν καὶ οὐχὶ βαφῆς ἐν ὑγρῷ. "Id. Bl. um p e g ἔνθ' ἀν. σ. 236 σημ. 2.

2) La Grande Grèce σ. 107

λεῖτο, ἢ κάμινός τις μόνον, ἢς τὰ ἵχυη ἢ το εὔκολον γὰρ ἐκλίπωσι διὰ τῶν αἰώνων;

“Οπωδήποτε τὰ ἵχυη τῆς ὑπάρκειας τῆς πορφυρευτικῆς βιομηχανίας ἐν τῷ παρὰ τὴν Σαλαμῖνα νησουδρίῳ εἶνε προφανῆ, πιθανώτατον δὲ νομίζω τὸ ἐντεῦθεν ἔξαγόμενον συμπέρασμα διτὶ ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις οἱ ἐν Σαλαμῖνι ἐγκαθιδρυθέντες Φοίνικες εἶνε οἱ τὴν πορφύραν ἐν Ἀγίῳ Γεωργίῳ κατεργαζόμενοι.”¹

---

1) Ἐπαισθητή μοι: ἢ το κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς διατριβῆς ταύτης ἡ στέρησις τοῦ βιβλίου τοῦ W. A. Schmidt Forschungen auf dem Gebiete des Alterthums ἐν ᾧ αἱ σελίδες 96—213 εἶνε ἀφιερωμέναι εἰς τὴν ἔξέτασιν τῆς πορφυρευτικῆς τῶν ἀρχαίων.